

AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SECULARIZATION AND CAPITALISM IN HISTORICAL PROCESS

Derya KULOĞLU*

* Trakya Üniversitesi, Dr. Öğretim Üyesi
E-mail: deryakuloglu@yahoo.com

Copyright © 2019 Derya KULOĞLU. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

The phenomenon of religion is a common and old subject to be found in all societies. Secularization is that the influence of religion in a particular society is more or less diminished than before. The mention of a society as secular does not mean that society is irrelevant. It only means that society is more distant from religion. For this reason, even for a religious society, more secular expression can be used than before. Classical secularization theory argues that severe secularization in countries such as the United States, Australia and New Zealand is a result of the modernization process. Secularization theory generally refers to modernized European countries. However, it has different degrees of secularization in the US and European countries. Therefore, it can be said that secularization depends on the specific conditions of that region. Social scientists who examine the reasons of European secularization are the reasons why; they argued that Renaissance, reforming, scientific revolution, age of enlightenment and urbanization and capitalism. As it is known, the new economic model capitalism in the 16th century in Europe, scientific developments in the 17th century and the enlightenment period in the 18th century have been experienced. In this study, the relationship between the emergence of capitalism and secularization in western societies and current situation are evaluated in general. The study was prepared as a literature review.

Keywords: Secularization, Capitalizm, Religion, Reform, Protestantism

TARİHSEL SÜREÇTE SEKÜLARLEŞME VE KAPİTALİZM İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ÖZET

Din olgusu bütün toplumlarda rastlanacak kadar yaygın ve eski bir konudur. Sekülerleşme ise, belli bir toplumdaki dinin etkisinin eskiye nazaran az ya da çok azalmış olmasıdır. Bir toplumun sekülerleştiğinden söz edilmesi, o toplumun dinsizleştiği anlamına gelmez. Sadece o toplumun dine karşı daha mesafeli olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle dindar bir toplum için dahi, eskiye göre daha seküler ifadesi kullanılabilir. Klasik Sekülerleşme Teorisi, ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde yaşanan şiddetli sekülerleşmenin modernleşme sürecinin bir sonucu olduğunu iddia etmektedir. Sekülerleşme Teorisi genel ifade ile modernleşmiş Avrupa ülkelerinden bahsetmektedir. Ancak, ABD ve Avrupa ülkelerinde birbirinden farklı sekülerleşme derecelerine sahiptir. Bu nedenle sekülerleşmenin, o bölgenin kendine özgü koşullarına bağlı olduğu söylenebilir. Dinin Avrupa’da sosyal hayattan çekilmesinin en önemli sebebi olarak gösterilen bilimsel gelişmelerin Avrupa sekülerleşmesinde önemli rol oynadığı Avrupa’da akademik çevrelerde kabul görmektedir. 17. Yüzyılda yaşanan bilimsel

gelişmeler ve 18. Yüzyılda aydınlanma döneminde yaşanan kapitalizm ve kentleşmenin de Avrupa'da sekülarleşmeyi hızlandırdığı Avrupa'daki akademik çevrelerde kabul edilmektedir. Bu çalışmada, Batı toplumlarında kapitalizmin ortaya çıkışı ve sekülarleşme arasındaki ilişki genel olarak ele alınmış ve günümüzdeki mevcut durum ortaya konmaya çalışılmıştır. Makale, literatür taraması şeklinde hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sekülarleşme, Kapitalizm, Din, Reform, Protestanlık

GİRİŞ

Sekülarizm, *Batı dünyasının* hâkim dünya görüşüdür. Batı dünyasının diğer ülkelerdeki *siyasi, entelektüel ve iktisadi* egemenliği sonucu *üçüncü dünya ülkelerinde* de seküler görüş hâkimdir. Bu görüş, *akıl gücü* konusunda güven oluşturmaya çalışan ve toplumda *kolektif etkisi* olan *dinin tesirini giderek ortadan kaldırmaya* çalışmış olan *Aydınlanma hareketinin* bir ürünüdür. Avrupa'da 15. ve 16. Yüzyıllarda ortaya çıkan *coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri* sonucu *ekonomik ve bilimsel yapı, skolastik düşüncenin zayıflaması gibi sebeplerle* 17. ve 18. Yüzyıllarda Avrupa'da *ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, bilim, sanat, din ve düşünce alanlarında* önemli gelişmelere sebep olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak, dünyada 18. Yüzyıldan itibaren kendini gösteren *Batı merkezli* değişim sürecine *modernleşme* diyoruz. Modernleşmenin sonucunda, özellikle 19. yüzyılda etkisini gösteren *pozitivizmin* etkisiyle *dinin zayıfladığı* kabul edilmektedir. Buna göre toplumsal gelişme ve ilerleme ile birlikte, insanın davranış ve ilişkilerinde *dinden uzaklaştığı* ileri sürülmektedir. İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar *inançlar ve dinlerin* toplumlar üzerindeki etkisi değişerek gelmiştir. *Modernleşme döneminde din sosyolojisi* gerçek anlamda bir *disiplin* olarak ele alınmıştır. Bunların en bilinenleri olarak *Weber'in Protestan İnanç ve Etiği ile Durkheim'in ilkel dinler* konusunda yaptığı çalışmalar gösterilebilir. *Durkheim'e göre*, toplumsal dayanışmayı sağlayan ve güçlendiren *din, toplumsal dayanışma* olduğu sürece varlığını sürdürecektir. *Durkheim'e göre din*, toplumsal bütünlüğün korunmasında en güçlü *tutkal veya çimento* olarak görülmektedir. Ancak modern dünyada geliştikçe farklılaşan ve giderek *parçalanma eğilimine giren toplumsal yapıyı* bir arada tutan *din de kaygı verici* bir *gevşeme* baş göstermiştir. *Sanayi toplumu*, farklı kültürlerle ve inançlara sahip birçok insanın bir araya getirmiştir. Daha önce *homojen bir çevrede* yaşamakta olan insan, *kentlerde kendi inancını hiç tanımayan, o inanca kayıtsız insanlarla karşılaştıkça* kendi inançlarına olan bağlılığında bir *güvensizlik hissi* oluşmaya başlamaktadır. Durkheim'in *anomie* dediği bu oluşum, *sanayileşme sonucu oluşan kentlerin* tipik özelliğidir. Bu ortam *paylaşılan normların zayıflaması* anlamına gelmektedir. Yapılan araştırmalar, *Durkheim'in* bu çalışmalarının sonuçlarını doğrulamaktadır. Bu gelişmelere göre ilerleyen dönemde dünyada *dini inançların gerilemekte* olduğunu ve bununla birlikte *tanrı inancının bulunmadığı türde bir sekülarlık anlayışının* yükselmekte olduğunu göstermektedir. *Literatür taraması* şeklinde gerçekleştirilen bu çalışmada; *din* ve *sekülarlık* kavramları, *teorik çerçevesi ve tarihsel perspektifi, sekülarlık, laiklik ile arasındaki farklar* ile *sekülarizm ve sekülarleşmenin hızlandırıcısı olarak bilimsel gelişmeler, kapitalizm ve kentleşme* başlıkları altında *sekülarleşme* konusu genel olarak değerlendirilecektir.

1. DİN KAVRAMI VE GENEL OLARAK YAŞAYAN DÜNYA DİNLERİ

1.1. Din Kavramı

Dünyada varoluştan beri *din, dinimsi mekanizmalar ve batıl inançlar* var olmuşlardır. Bunların toplumsal düzeydeki *prestijleri ve topluma etki etme* güçlerinin *aydınlanma dönemi* ile birlikte giderek azalması anlamına gelen *sekülarleşme (dinden uzaklaşma)-kapitalizm ilişkisine* geçmeden önce, *din kavramı* ve günümüzde *yaşayan dünya dinleri ile ilgili genel ve kısa açıklamalar şöyledir. Arapça* kökene sahip olan ve belirli inanç sistemlerini ifade etmek için kullanılan *din* zihinlerde *kutsal* terimini çağrıştırmakta olup; *kutsal alana yönelik duygu, düşünce, tavır ve davranışları ifade ederek, yaşam tarzı ya da yaşamda izlediği yol* anlamına

gelmektedir. Halk arasında yaygın olarak kullanılan **din** ifadesi **ilahi bir yapı ve kurum olduğu ve çeşitli kutsal değerlerin ifadesi** olduğu düşünülmektedir. Ancak, kendilerini **müstakil bir din olarak tanımasalar** da çeşitli kişi ve gruplarca tasarlanan ve sosyal gelişmelere paralel ortaya çıkan **bazı akımlar** din kapsamında görülmektedir (Erbaş, 2015:V-10).

1.2. Aydınlanma Felsefesi ve Din

17. ve 18. asırda düşünce hayatında köklü değişiklikler yaşanmıştır. **Skolastik düşünceden akılcı düşünceye** geçiş tamamlanmıştır. Bu nedenle, **18. Yüzyıla Aydınlanma Çağı**, bu yüzyılın felsefesine de **Aydınlanma Felsefesi** denir. Aydınlanma Çağı **İngiliz John Locke** ile başlar. Aklın, özgür düşüncenin ve bilimin önündeki tüm engelleri kaldıran aydınlanma felsefesi, toplumların kültür seviyesini yükseltmiştir. Ayrıca bu dönemde getirmiş olduğu **milli egemenlik, demokrasi ve insan hakları** gibi değerlerle toplumları büyük ölçüde etkilemiştir. Aydınlanmacı düşünürler, insan ile ilgili herşeyi **akıl, deney ve gözlem** yoluyla yeniden tanımlama yoluna gitmişlerdir. Böylece **Avrupa’da bilim ve teknolojinin** önünü açtılar. Buna bağlı olarak **fizik, kimya, astronomi ve tıp gibi birçok alanda buluşlar** gerçekleştirerek insan hayatını kolaylaştıran gelişmelerin ortaya çıkmasına yardım ettiler. Aydınlanmacı düşünürlerin yazıları ile halk toplumsal ve siyasi konularda bilinçlenmesine ve Avrupa’da ihtilallerin ortaya çıkmasına sebep oldular. Sonuç olarak bu gelişmeler Avrupa’da **eşitlik** esasına dayalı toplumsal yapı, siyasi alanda **parlamentar sistem ve demokrasinin** gelişmesine de imkân sağlamıştır. Aydınlanma felsefesi, **İlkçağ Yunan aydınlanmasıyla** başlamış, **Rönesans** ve **Reformla** devam etmiştir. Daha sonra **İngiltere’de** başlamış, **Fransa’ya geçmiş** radikal bir nitelik kazanmış bir akımdır. **Din** insanların var olduğu ilk andan itibaren hayatlarında en önemli yeri işgal etmiş olmakla birlikte, felsefe alanında her düşünür dinle ilgili görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı düşünürler mensubu oldukları toplumun benimsediği din anlayışını benimseyip, onun rasyonelliğini ortaya koymaya çalışırken, kimileri de o dine yönelik eleştiriler getirmişlerdir. Bu anlamda **Aydınlanma Döneminin** din açısından bir **kırılma noktası** olduğu bir gerçektir. Bu dönemde özellikle Hristiyan dogmatizmine ve Kilisenin bu öğretilerine karşı çıkıldığı görülmüş, din ve gelenekler sorgulanmaya başlamış, **kilise ve din aydınlığının gelişmesini engelleyen kurumlar** olarak görülmüştür. Aydınlanma döneminde **din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması** bu dönemin en önemli sonuçlarından birisi olmuştur. **18. yüzyıl felsefesine Aydınlanma Felsefesi** ve bu felsefenin yer aldığı tarih dönemine de **Aydınlanma Çağı** adı verilmiştir. Aydınlanma Çağı’nda insanların düşünme ve değerlendirilmelerinde din ve geleneklere bağlı kalmaktan kurtulup, kendi akıl ve görgüleri ile hayatlarını aydınlatmaya yöneldikleri görülmektedir. Aydınlanma düşüncesinde bütün filozofların ortak anlayış noktası **aklı kullanma ve akla duyulan güvendir**. Akla bu kadar önem verilmesinin sonucu olarak bu dönem **akıl çağı** olarak ifade edilmiştir. Bu döneme Aydınlanma Çağı denilmesinin sebebi, akla duyulan inanç ve güvendir. Aydınlanma döneminde felsefe alanında; **ahlak, din, siyaset, devlet, sanat, bilim** olmak üzere her konuda eleştirel ve özgürce fikir üretilebiliyordu ancak felsefenin ortaya koyduğu görüşlerin **Aydınlanma Çağı** açısından en önemli olanları kuşkusuz **politika ve din** ile ilgili olanlarıdır (Locke ve Hume, (t.y.); 13, 18-19, 28, Dinçer, 2007:2).

Din sosyolojisi ise, gerçek anlamda **bir disiplin olarak** ilk defa **Durkheim** (1858-1917) tarafından uygulanmış olduğu bilinmektedir. **Durkheim dinin** sadece toplumsal bütünlüğün sağlanmasında ve sürdürülmesinde **tutkal ve çimento gibi en güçlü yapıştırıcı** olduğu değil, aynı zamanda **bütün dinlerin kökenlerinin aynı olduğunu ve dünyadaki dinlerin tarihsel gelişimin değişik evrelerinde şekillendiğini** düşünmüştür. Ancak, modern dünyada giderek parçalanma eğilimine giren toplumsal yapıyı tutan **dinde kaygı verici bir gevşeme meydana gelmiş** ve din toplumun eskiden olduğu gibi toplumu bir arada tutan **tutkal işlevini yerine getirmekte zorlanmıştır** (Aktay vd.,2014:24-26). Günümüzde dünyanın dört bir yanında yükselen dini hareketler, araştırmacıların bu hareketler üzerinde yaptıkları araştırmalar modern dünyada dinin hiçbir şekilde ortadan kaybolmadığını açıkça göstermiştir. Dinin dirilişinin seküler siyaset ve çevre sorunlarında eksikliği hissedilen **ahlaki bir boyut getireceğini** düşüneneler bu gelişmeyi memnuniyetle karşılamaktadırlar (Asad, 2007:11).

1.3. İslami Dünya Görüşü

Din kavramı, *özel olarak İslam* için de kullanılmakta ve *Kur'an Allah katında din İslam*'dır demektedir. Kur'an'ın bu kullanımı dikkate alındığında *Allah'ın inanan insanlara öngördüğü dinin İslam olarak belirtildiği ve ancak, bunun dışındaki dinlerin mevcudiyetinin de prensip olarak kabul edildiği* açıktır. Bu özel kullanım ile Kur'an'da din terimine yüklenen genel anlamlarla bir arada düşünüldüğünde *insana benimseyip takip etmesi için Allah tarafından belirlenen bir hayat tarzını İslam'ın öngörüldüğü* anlaşılmaktadır. İnsanoğlunun yeryüzünde var olduğu andan itibaren *dinin de her zaman ve her yerde* mevcut olduğu bir gerçektir (Erbaş, 2015:V-10).

İslam dünya görüşü, üç temel kavram üzerine kurulmuştur. Bunlar; *tevhid* (Allah'ın tekliği ve birliği), *hilafet* (insanoğlunun halifeliği) ve *adalettir*. Bunlardan en önemlisi *tevhid inancına göre*, kâinat bir ve tek olan *Yüce Varlık* tarafından yaratılmış olup, şans eseri oluşmamıştır. *Allah*'ın yarattığı her şeyin bir gayesi vardır. Bu gaye, kâinat ve onun bir parçası olan insanın varlığının anlamı ve amacıdır. İnsanoğluna doğuştan *akıl, irade ve ahlaki bilinç* bahşedildiğinden insan yüce varlığa itaat ve ibadet etmek zorundadır. *İkinci temel kavram ise, insanoğlu Allah'ın yeryüzündeki halifesidir*. İnsan, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğundan O'na karşı sorumludur ve bu dünyada Allah'ın buyrukları ile yaşayıp yaşamadığına göre ahirette karşılığını alacak veya cezaya maruz kalacaktır. Kur'an'a göre kimse belirli bir ırk, grup veya ülkenin ayrıcalıklı bir ferdi ve üyesi değildir. Herkes bir halifedir. *Halifelik*, insanların *birliğini ve kardeşliği* temsil eder. Eğer bu kardeşlik, *adaletle* desteklenmezse, içi boş bir kavram olarak kalır. Bu nedenle *Kur'an-ı Kerim'de adaletin tesisi* Allah'ın elçilerinin gerçekleştirmeye çalıştıkları *esas amaçlardan birisi* olarak belirtilmiştir. İslam dininin *kardeşlik ve adaletle* atfettiği bu yüksek değer, *tüm insanlığın mutluluğunu İslam'ın gayesi* haline getirmektedir. Burada mutluluk, *fiziki tatmini* de içerir. Çünkü fikri huzur ve saadet, insanın *hem manevi, hem de maddi ihtiyaçlarının dengeli bir şekilde gerçekleşmesi* ile elde edilir. Bunun için Müslüman bir toplumun hedefi *sadece toplam hasılanın maksimizasyonu* değildir. Hasılanın maksimizasyonu, insan bilincinde *manevi huzur* ve insanlar arasındaki tüm ilişkilerde *adalet ve doğru davranışla* birlikte sağlanmalıdır. *Kalkınmanın sadece bu türü dinin hedeflerine uygundur. Manevi ihtiyaçların karşılanması* ahlaki kalkınmayı, *maddi ihtiyaçların tatmini* ise, tüm insanlığın maddi ve beşeri ihtiyaçlarının yeterince karşılanmasını, gelir ve servet dağılımının dengeli olmasını gerektirmektedir. Bu da *maddi ve beşeri kaynakların geliştirilmesine* bağlıdır. İslam dini, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan insanın vakarıyla uyuşmayan *dilenmeyi yasaklamış* ve insana bizzat kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılaması için fiziken ve ruhen uygun işlerde çalışma görevini yüklemiştir. Bunun için uygun *eğitim ve optimal istihdamı sağlamak* Müslüman toplumun *kolektif sorumluluğu* altındadır. Ayrıca İslam dini *zulmetmek ve zulme uğramayı* prensip olarak yasaklamaktadır. Bu nedenle bugünkü ve gelecek nesillere zarar veren *çevre kirlenmesi ve yenilenemez kaynakların aşırı tüketimi* hususunda fertlere ve topluma sorumluluk yüklemiştir. Özetle, *insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması, gelir ve servetin adil dağılımı, tam istihdam ve çevre koruma* aracılığıyla *halifelik ve adalet* temin edilirse, *adil kalkınma* sağlanabilir. *Seküler toplumlar manevi kalkınma ihtiyacını küçük görseler bile*, günümüzde onların hepsi *adil kalkınmanın sağlanması gereğini kabul etmektedir. Manevi kalkınma olmaksızın, adil maddi kalkınma mümkün değildir*. Adil kalkınmanın, tüm kaynakların etkin ve dengeli kullanımı gerektirdiği ve iktisadi işlemlerin *ahlaki boyutu olmadığı*nda etkinlik ve dengenin gerçekleşmeyeceği *Hristiyan âlemi* ve diğer *Doğu Asya dinlerinden olan toplumlarda* da kabul edilmektedir. (Chapra, 2002:23-27).

İslam dini ortaya çıkış niteliği bakımından *Protestan bir harekettir*. Tanrı ve kul arasında bir *ruhban sınıf önermediği gibi, din adamlığı gönüllülük esasına* dayanır ve *her cemaat dini en iyi bilen* diye gördüğü birini kendine *imam* kabul eder. Bu durumun sonucu olarak kimse kimseyi aforoz edemez. Ama cemaatlerinin dini liderlerinin bağlı olduğu bir *kurum da oluşmaz*. Bu niteliklerle *İslam dini* ne Osmanlı, ne de Cumhuriyet döneminde

Türkiye örneğinde **devletten ayrı kurumsallaşmış bir din adamları sınıfına** sahip değildir. Bu yüzden Hristiyan dünyanın **Avrupa’da ya da ABD’de** sahip olduğu din/devlet ayrılma **modelleri** hem **İslam dininin özgünlüğü** yüzünden, hem de **Türkiye’nin üniter ulus devlet** oluşu yüzünden **bizim için model olamazlar**. Bu devletler içinde **Türkiye’deki modelin en fazla benzediği ülke** (İslam/Hristiyanlık farkı dışında) **Fransa**’dır (Sungur vd.,2014:150-152).

1.4. Diğer Dinler

17. yüzyıl felsefesine damgasını vurmuş olan bir filozof olan Descartes’e göre tanti fikrinin yaratılıştan itibaren insanla birlikte bulunduğudur. Tanrı, tıpkı işçinin eserine işlediği bir marka gibi kendi fikrini zihne koymuştur (Üzümcüoğlu, 2019:86).

Araştırmalar yaşayan ya da yaşamayan her uygarlıkla ilgili bir **inançın izlerine** mutlaka rastlanıldığını göstermektedir. Buradan anlaşıldığına göre, insanlık tarihi boyunca **inançsız insan** olsa dahi, **inançsız bir toplum** olmamıştır. Dolayısıyla her toplumun mutlaka kendine özgü bir inancı olmuştur. Tarih sahnesinde silinmiş toplum ve dinleri bir yana bırakırsak, günümüzde az ya da çok mensubu olan **13 yaşayan din** mevcuttur. Bunlar; **Hint Dinleri, Çin ve Japon Dinleri, Mecusilik, Sabülik, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam** başlıkları altında toplanabilir. Hint dinlerinden yaşayanlar **Hinduizm, Budizm, Sihizm** isimlerini taşımakta ve özellikle **Uzakdoğu**’da doğmuş yayılmış ve yüz milyonlarca mensubu bulunmaktadır. Yine aynı bölge dinlerinden olan Çin ve Japon dinleri **Taoizm, Konfüçyanizm, Şintoizm, Zen Budizmi** gibi isimlerle anılmakta olup bunlar bazen **felsefe**, bazen **din** olarak değerlendirilmektedir. Bunların yanı sıra **Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm** yaklaşık dünya nüfusunun yarısı tarafından kabul edilen dinlerdir. **Yahudilik** en eski din olmasına rağmen sadece **anne yoluyla** çoğaldığı, **ihtida kabul etmediği** için nüfusu bütün dünyada **20 ile 25 milyon** kadardır. **Hristiyanlar** ve **Müslümanların** her birinin yaklaşık **1,5 milyar mensubu** olup, toplam olarak her iki dinin mensupları **toplamı 3 milyarı aşmaktadır**. Toplumların **kültürel varlıklarının** başında **dinleri** ve **inançları** gelmektedir. Kaynaklara göre dini inanç ve değerlerin **insanların ahlakı** ile de yakından ilgisi olduğu belirtilmektedir. İletişim vasıtalarının hızla gelişmesi, bilgisayar ve internetin adeta hayatımızın bir parçası haline gelmesi, farklı toplumlara seyahat imkânlarının gün geçtikçe daha kolay hale gelmesi ve **farklı din ve kültürlerle sahip insanların** birbiriyle sıkı temas haline gelmesi küreselleşen dünyanın bir sonucudur. Bu nedenle **yaşayan dünya dinlerini** bilmek ve tanımak önem kazanmaktadır (Erbaş, 2015:V-10).

Yapılan araştırmalar **dindarlığın, beden sağlığı, ruh sağlığı ve eğitim** yoluyla **beşeri sermaye** üzerinde olumlu etkiye bulunduğunu ortaya koymuştur. Dinin **ekonomik gelişmeyi** özendiren kurumlar üzerindeki etkisi ise, **dinin yeniliğe yaklaşımı** ile yakından ilgilidir. **Yeniliğe kapalı dinler** ekonomide aşılması zor engeller oluşturmaktadırlar. Bu nedenle, ekonomik gelişme ve din ilişkisinde **bütün dinleri ve alt yorumları** olan mezhep ve ekolleri içine alacak bir **genelleme** yapmanın doğru olmayacağı söylenebilir. Çünkü **farklı dinler** ya da **aynı dinin farklı yorumları** bireylerin **ekonomik tercihlerini** farklı yönlendirebilirler. Ayrıca, **Max Weber**’in **dinin ekonomik gelişmeye olan katkısını beşeri ve sosyal sermaye** ile ilişkilendirmiş olup, **1930 yılında** İngilizceye çevrilen **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruh**u adlı eserinde, **reform hareketlerinin ve Protestan ahlakının sanayi devriminin ortaya çıkmasına ve kapitalizmin gelişmesine** küçümsenmeyecek önemde **bir zemin hazırladığını** savunmaktadır (Demir, 2013:153, 143-146).

Avrupa’da ve Komşu Bölgelerde Yaygın Dinler

[Roman Katolik Hristiyanlığı](#)

[Doğu Ortodoks Hristiyanlığı](#)

[Protestan Hristiyanlık](#)

[Sünni İslam](#)

[Şii İslam](#)

[Budizm](#)

[Musevilik](#)

Yukarıdaki haritada Avrupa’da dini inanışların yayılışı görülmektedir. Kaynaklar dinin, kültürün önemli bir unsuru olmasına rağmen, Avrupa’da *dinin sosyal yaşamdaki fonksiyonu* özellikle **Kuzey Avrupa ve İskandinav ülkelerinde** yitirilmiş olduğunu göstermektedir. Başta **Polonya** olmak üzere Katolik Hristiyan aileler arasında dinsel gelenekler ve dinsel ritüeller devam etmektedir. Avrupa geneline bakıldığında; Batı ve Kuzey Avrupa’da **Protestan**, Güney ve Orta Avrupa’da **Katolik**, Doğu Avrupa ve Balkanlar’da **Ortodoks** inaniş mensup Hristiyanlar yaşamaktadır. Avrupa’da din toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşamı çeşitli yönlerden etkilemektedir. Örneğin Avrupa’nın mimari yapısında (**kiliseler**) ve birçok yer adında yer alan **Saint (St)** dinsel öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa kıtasında en yaygın olan din **Hristiyanlık** olup, **Katolik**, **Protestan** ve **Ortodoks** olarak üç farklı mezhep bulunmaktadır. Hristiyanlığın Roman Katolik mezhebinin merkezi Roma’daki **Vatikan**’dır Avrupa’da tüm ülkeler için bir genelleme yapıldığında; **Katolik ülkeler** (Belçika, Fransa, İrlanda, İtalya, Portekiz, İspanya), **Karışık Ülkeler** (İngiltere, Almanya, Hollanda, Kuzey İrlanda), **Lüteran Ülkeler** (Danimarka, Finlandiya, İzlanda, İsveç), **Ortodoks Ülkeler** (Yunanistan) olarak sıralanmıştır (Ertit, 2014:91, Şenay, 2002:135,

www.ozgunsosyaldusunce.com, s: 1-2).

Amerika, farklı dinleri, ırkları, renkleri, kültürleri ve etnik grupları, her türlü sosyal seviyedeki insanı bir arada bulundurması ile nadir ülkelerden birisi olarak halkın çoğunluğu % 70 civarında **Hristiyan**’dır. Toplam nüfusun % 46.5’i **Protestan**, % 25’i **Katolik**, % 2’si **Mormon**’dur. Amerika’da 6,5 milyon nüfus ile ikinci büyük din ise **Yahudilik**’dir. **Müslümanların oranı** ise 2014 yılı itibarıyla % 1’dir. Amerikalıların çoğu dinin sosyal hayatlarında önemli rol oynadığı düşüncesindedir. Yapılan araştırmalar **dinin** tek tanrılı bir dine bağlı olan Amerikan halkının % 81’i üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (“Amerika’da Dini İnançlar” s.1-2, www.akwa.us).

2.SEKÜLERLEŞME KAVRAMI

Seküler sözcüğü, Latince *sexus* (cinsellik)’ten geldiği ve *evlenip dünya ile ilgilenen ruhban* anlamı taşıyan “*secular*”ın zamanla aldığı bir biçimdir. Türkçeye çevirisi *dünyevileşme* olarak yapılmıştır. Bu sözcüğün günümüzdeki *dini gevşemeleri* iyi açıkladığı düşünülmektedir (Aktay vd.,2014:185).

Bu açıklamalar ışığında *sekülerleşmenin* tanımı şöyledir; *Belli bir zaman dilimi içerisinde dinin ve dinimsi mekanizmaların ve batıl inançların toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve topluma etki güçlerinin göreceli olarak azalması* seküler kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu tanıma göre *sekülerleşme*, bir toplumdaki dinin etkisinin eskiye nazaran göreceli olarak azalmış olmasıdır. Bir dindar toplum eski ile kıyaslandığında *daha seküler* ifadesi kullanılabilir. Örneğin Suudi toplumu oldukça dindar toplum olsa da, dinin toplum hayatındaki görünür etkisinde azalma var ise, *Suudi toplumu sekülerleşmiştir* ya da *Suudi toplumu geçmişe nazaran daha sekülerdir* ifadesi kullanılabilir. Bu ifadeler Suudi toplumunun tamamen *dinsizleştiği* anlamına gelmemektedir. Sadece *geçmişe nazaran dine daha mesafeli* olduklarına vurgu yapılmaktadır. *Sekülerleşme* kavramı ile siyasi bir ilke ve proje olarak *devlet işleri ve dinin birbirinden ayrılması* demek olan *laiklik* kelimeleri birbirlerinden *farklıdırlar* (Ertit, 2004: 1-4, Ertit, 2014:29-30).

Sekülerleşme kavramı, Türkiye’de entelektüeller arasında popüler olsa da gündelik diline henüz yerleşmiş bir kavram değildir. *Türkiye sekürelleşiyor mu?* kavramı ile *Türkiye’nin muhafazakarlığı azaltıyor mu?* Soruları eş anlamlıdır diyebiliriz. *Türkiye’de devletle din arasındaki ilişkiyi* anlatmak için kullanılan *laiklik* kavramı birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Oysa *sekülerizm* ve *laiklik* birbirinden farklı mahiyet taşımaktadır. *Laiklik* devlet işlerinin dinin etkisinden arındırılması anlamına gelirken, *sekülerizm* hayat alanlarının dini değerlerden arındırılmasına giden anlayışı ifade etmektedir. *Laiklik* ve *sekülerleşme* kavramlarını ait olduğu yerlere ve maksadına göre kullanmak yerinde olacaktır (Ertit, 2014:30-31).

3.SEKÜLARLEŞME DİN İLİŞKİSİ, KURAMSAL YAKLAŞIM VE TEORİK ÇERÇEVESİ

3.1.Kuramsal Yaklaşım; Sekülerleşme Din İlişkisi

Günümüzde çağdaş toplumlarda *dinin yerinin ne olacağının belirlenmesi* konusundaki *sekülerleşme* tartışmaları sürmektedir. Sekülerleşme, son yirmi yıldan bu yana sosyolojik, ekonomik, tarihsel yönleri dâhil olmak üzere farklı bakış açıları ile tartışılmaktadır. Dünyada yeni konjonktürel değişimler sonucu ortaya çıkan *göç hareketleri, kentleşme, ekonomik değişimler, teknolojik ilerlemeler* ve *yeni dini hareketlerin ortaya çıkması* ve *sekülerleşmenin* etkisi ile tüm toplumların yapısında *doğüstüne ilgi azalmaya başlamıştır*. Böylece *din*, bireylerin bilincinde saklı kalır hale gelmiştir. Ancak, *yeni dini hareketlerin* ve *rasyonel seçim teorisi* gibi yeni gelişmelerin meydana gelmesi sonucu, hem *pratik*, hem de *teorik* seviyede “*de-sekülerleşme*” tezi ortaya çıkmıştır. Günümüzde modern toplumlarda din, “*görünmeyen din*”, “*ait olmadan inanma*”, “*dindar değil ama inançlı*” gibi farklı biçimlerde varlığını sürdürmektedir. Geçtiğimiz yüzyıl içinde özellikle *sanayi devrimiyle* birlikte *makineleşme, işçi sınıfının ortaya çıkışı* gibi üretim sisteminde görülen değişimler sadece ortaya çıktığı coğrafya ile sınırlı kalmamış olup, *bütün dünyayı etkisi altına almıştır*. Özellikle *İkinci Dünya Savaşı*’ndan sonra kırdan kente göç, *kentleşmeyi hızlandırmış* olup, bu gelişme insanların sosyal ilişkilerini, *din ve dünya görüşlerinde değişimlere* yol açmıştır. Bunun devamında, *bilim, teknoloji* alanında ve *kitle iletişim alanlarında* meydana gelen hızlı gelişmeler, *bürokratik yapıların hızlıca büyümesi, siyasi yapılarda ortaya çıkan eşitlikçi demokrasilerin* ortaya çıkması gibi köklü değişimler sonucunda *modernleşme ve sekülerleşme* süreçleri doğmuştur. *Sekülerleşme*, bazı kesimlere göre *insanlığın başına gelen en büyük felaket* olarak kabul edilmesine karşılık, bazı kesimlere göre de *batı insanlığının ortaçağın karanlıklarından kurtulup, aydınlığa kavuşturan olgu* olarak kabul edilmektedir. Sekülerleşme-din ilişkisinin kökleri, *din temelli kilise düşüncesini sorgulandığı aydınlanma dönemine* kadar

dayanmaktadır. Bilindiği üzere, *aydınlanma çağı, 18. Yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan* ve her konuda akla öncülük tanıyan düşünce sistemi olup, bu dönemde deney ve gözlem önem kazanmıştır. Sosyal Bilimciler *aydınlanma dönemi* ile birlikte, *dinin ölümünün yaşanacağını ve dini kurum ve sembollerin toplumsal kurum ve sembollerin toplumsal önem ve toplumu etkileme gücünü kaybedeceğini* ileri sürmüşlerdir. Özellikle *1980’lerden itibaren* sekülerleşme ile ilgili tezlerin öngörülerinde bir takım yeni ve farklı iddialar ortaya çıkmıştır. *Sekülerleşme tartışmaları* ilk olarak *batı toplumlarında* ortaya çıkmakla birlikte, etkileri *Batı dışı toplumlarda* da görülmeye başlamıştır (Bayer, 2010:150-152). Sekülerliğin Latin Hristiyan dünyadaki bir dizi gelişim içinde ortaya çıktığı saptanıp, somut olarak Hristiyanlığın içinde gelişen bir perspektif olarak kavranmakla birlikte, Avrupa sekülerliğinin özellikle İslamla karşılaştığında yaşamakta olduğu dönüşümler ve Sekülerizmin batılı olmayan (Hindistan modeli gibi) biçimleri de Batı dışı bağlamlardaki farklı işleyişleri akademik gündeme taşınmıştır (Göle, 2012: 43-45).

3.2. Sekülerleşme Teorileri

Yukarıda belirtildiği üzere, *aydınlanma dönemine* kadar uzanan Sekülerleşme ve din ilişkisine göre, *dini kurum ve sembollerin toplumsal önem ve etkileme gücünü kaybedeceği* yönünde bir takım görüşler, özellikle *1980’li yıllardan itibaren* bu öngörülerin gerçekleşmediği anlaşılmış ve sorgulanmaya başlamıştır. Başlangıçta, Batılı Hristiyan toplumlarda görülmeye başlayan *sekülerlik*, dünyanın diğer bölgeleri ve dinlerini de etkilediği gözlenmiştir. Toplumda meydana gelen değişme ve gelişmeleri anlamak amacıyla *sosyologlar* bir takım *teoriler* üretmişleridir. Bir yanda sanayileşme, modernleşme ve kitle iletişim araçlarının hızlı gelişmesi ile dini kurum ve sembollerin sahip olduğu önem ve prestijin azalacağını öne süren teorilerin aksine, son zamanlarda *dinin daha fazla güçlendiği* bir akım ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda sekülerleşme ile ilgili *teoriler* aşağıdaki gibidir (Bayer, 2010:149-190, Ertit, 2014: 63-85).

3.2.1. Klasik sekülerleşme teorileri

Klasik sekülerleşme teorilerine göre; *din, sembol, düşünce, pratik, inanç ve kurumların sosyal kurumlar ve kültür üzerinde önemini kaybettiği bir süreçtir*. Sosyal yapı ve kurumlar seküler varlıklara dönüştüklerinde *kilise* elinde bulundurduğu *kamu gücünü kaybetmiş* ve toplumda *dinin etkisi* azalmış olmaktadır. *1980’li yıllara kadar* bu düşünceler hâkim durumdaydı. Klasik sekülerleşme teorisinin en önemli temsilcilerinden olan Bryan Wilson sekülerleşmeyi dini sembollerin ve kurumların, aksiyonların ve bilincin sosyal önemlerini kaybettikleri süreç olarak tanımlamaktadır. Kısaca ilk dönem sosyologları, sekülerleşmenin modernitenin bir parçası olduğunu ve tüm dünyayı kuşatacağını düşünmüşlerdir. Buna göre modernleşme ilerledikçe, din kültür üzerindeki etkisini kaybedecek, toplumsal gücü bulunmayan bir hale dönüşecektir. *Sekülerleşme, dini güç ve otoritenin gittikçe zayıfladığı bir süreç olarak* anlaşılmıştır.

3.2.2. Sekülerleşmenin gerilemesi: yeni paradigma ve Rasyonel Seçim Teorisi

İkinci Dünya Savaşı sonrası, özellikle de 1980’den sonra modernleşme-sekülerleşme konusu ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Sekülerleşme savunucusu olan *Berger 1997 yılında, daha önce savunduğu sekülerleşme görüşlerinin kabul edilemez* olduğunu savunmuştur. Wenworth, *Klasik Sekülerleşme Teorisinin* din ve toplum hakkında bazı noksanlıkları olduğunu kabul etmiştir. Sekülerleşme tezine yönelik eleştirilerden birisi de *dinin modern toplumda yok olacağına dair öngörünün gerçekleşmediği*, somut bir şekilde rasyonel seçim teorisiyle ortaya koyarak açıklanmaya çalışılmasıdır. Berger’e göre modern toplumun farklı kesimleri kapitalist ve endüstriyel süreçlere yakınlık ve uzaklığa göre, sekülerleşmeden farklı biçimlerde etkilenmişlerdir. *İkinci Dünya Savaşı ve 1950’li yıllardan itibaren* sanayileşme,

şehirleşme, göç dalgaları, kitle iletişim araçlarında görülen gelişmeler sonucu meydana gelen değişimler yanı sıra **yeni dini hareketler** de meydana gelmiştir. Böylece, sekülerleşme olgusu sorgulanmaya başlamıştır. **Rasyonel Seçim Teorisine** göre, insanlar dini pazarda **istediği dini seçerler** ve bu durumun oluşabilmesi için de toplumların **hoşgörülü ve çoğulcu bir yapıya sahip olmaları gerekir**. Buna göre dini tekelliliğin olduğu yerde her hangi bir seçimden bahsetmek zordur.

3.3. Sekülerleşme Teorilerine Genel Bakış

İlk dönem sosyologlarından günümüze kadar geçen süreçte toplumsal değişimleri açıklamak için çeşitli teoriler ileri sürülmüştür. Sekülerizmin ortaya çıktığı **Avrupa dışında birçok ülke toplumdaki güçlü dini etkilerini kaybetmediğini** görmekteyiz. Ayrıca, **Amerika'da da dini bir canlılık** gözlenmektedir. Bu nedenle sekülerlik ile ilgili tartışmalar günümüzde yerini büyük ölçüde **dini çeşitliliğe** bırakmıştır.

4. SEKÜLARLEŞMENİN TARİHİ GEÇMİŞİ

Avrupa'da **14.cü yüzyılın sonlarından başlayan 16. Yüzyıl ortalarına** kadar devam eden dönemde çok yönlü felsefi gelişmeler yaşanmıştır. **15. ve 16. Asırlarda** ortaya çıkan **Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri** sayesinde ortaya çıkan ekonomik ve bilimsel birikim, skolastik düşüncenin zayıflaması, **17. Ve 18. Asırda** Avrupa'nın **ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, bilimsel, sanatsal, dinsel ve düşünce** alanlarında önemli değişime ve gelişmelere ortam hazırlamıştır. Bilgiye ulaşmada ve bilgiyi kullanmada akıl, deney ve gözlem yöntemi ortaya çıktı. Böylece **17. Yüzyılda Akıl Çağı, 18. Yüzyılda Aydınlanma Dönemi, 19. Yüzyılda Pozitivizm** ortaya çıkmıştır. **Aydınlanmacı düşünürler**, doğa, insan, akıl, din, tanrı, bilim gibi kavramları **akıl, deney ve gözlem** yoluyla yeniden tanımlama yoluna gittiler. Akıllarıyla kavrayamadıkları, deney ve gözlem yoluyla ispat edemedikleri bilgileri red ettiler. Bazı Aydınlanmacı düşünürler, **Hristiyanlık öğretisine** bağlı kalırken, bazıları da evrendeki her şeyin **maddeye bağlı** olduğunu savunan **materyalizmi** benimsemişlerdir. **Aydınlanmacı düşünürler**, Avrupa'da **bilim ve teknolojinin önünü açtılar**. Fizik, kimya, astronomi ve tıp gibi birçok alanda buluşlar gerçekleştirdiler. Aydınlanmacı düşünürlerin yazıları **halkın toplumsal ve siyasi konularda bilinçlenmesine** ve Avrupa'da ihtilallerin çıkmasına neden oldu. Avrupa'da **mutlakiyet yönetimleri yıkıldı. Meşrutiyet ve demokratik idareler** kuruldu. **Laiklik anlayışı gelişti**, Aydınlanmacı düşünürlerin yaygınlaştırdıkları özgürlükçü düşünceler **ABD'nin kuruluşunda** ve **Fransız İhtilalinin çıkışında** etkili olmuştur. Bilimsel alandaki gelişmeler, kol gücüne dayalı üretimden **makine gücüne dayalı üretim** biçimine geçilmesine ortam hazırlamıştır. **Sanayi devrimi**, Avrupa'da işçi sınıfı, **işçi hakları** kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. **Kapitalizm, liberalizm, sosyalizm ve komünizm** gibi siyasi akımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. **İlk çağda aydınlanma felsefesinin merkezi Atina** idi. **18. yüzyıl aydınlanması** ise Avrupa'ya yayılmış bir fikir akımıdır. Aydınlanma felsefesi ilk önce **İngiltere'de** başlamış ve **Fransa'ya** geçmiş, burada çok radikal bir nitelik kazanmıştır. **Almanya** ise kısmen Fransa'dan, kısmen de Fransa'dan gelen bu akımdan etkilenmiştir. Avrupa'nın bu üç ülkesinde, bu ülkelerin kendi sosyopolitik özelliklerine uygun olarak şekiller almıştır. **Aydınlanma felsefesi İngiltere'de daha çok deneyci, Fransa'da akılcı, Almanya'da ise mistik-akılcıdır**. Sonuç olarak, **Aydınlanma Felsefesi, İlkçağ Yunan aydınlanmasıyla başlayan, Rönesans ve Reform hareketleri ile devam eden** ve Aydınlanma çağı ile asırlardır topluma ulaşamayan öğretilerin çağına egemen olmasıdır. Bu öğretiler, insanı evrenin merkezine alan, dünyanın insan ruhunu geliştirmek için bir araç olduğunu kabul eden hümanist bir felsefedir. Aydınlanma felsefesi ile **durağan düşünce sistemi** yıkılarak yerine **akılcılığı** öne çıkaran **pozitif düşünce** gelmiştir. **Din** insanların var olduğu ilk andan itibaren insanların hayatında önemli bir yer işgal etmiştir. Felsefe tarihine bakıldığında her düşünürün din ile ilgili görüşleri vardır. Aydınlanma dönemi, **din açısından bir kırılma** dönemidir. Bu dönemde kilisenin öğretilerine karşı çıkıldığını ve din ve geleneklerin sorgulandığını görmekteyiz. **Aydınlanma döneminin en**

önemli sonucu din ve politika ile ilgili görüşlerdir. (Gökberk, 1985:325-330, Dinçer, 2007:1, Milliyet.com.tr, Kerimoğlu, 2016: 26-30,).

Bu kapsamda, *modernleşme* ve onun bir üst aşaması olan *postmodernizm* safhasında din anlayışları aşağıdaki gibidir (Muşta, t.y. 461-473).

Kökleri Rönesans'ta yer alan ve *18. Yüzyıldan itibaren Batı merkezli* değişim sürecine *modernleşme* diyoruz. Modernleşme, tüm Avrupa'yı sarmış entelektüel bir akımdır. Genellikle *modernleşmenin sonucunda*, özellikle *19. yüzyılda* etkisini gösteren *pozitivizmin* etkisiyle *dinin zayıfladığı* kabul edilmektedir. *Pozitivizm*, Avrupa'da aydınlanmanın bir sonucu olup, *Auguste Comte* tarafından *19. yüzyılda* ortaya attığı bir düşüncedir. Comte'nın amacı, *toplum olaylarını bilimsel yöntemlerle inceleyerek topluma yeni bir şekil ve yeni bir yön vermektir*. Sosyolojiye *fizik ve matematik yöntemlerini uygulamaya* çalışmıştır. Bu bakımdan *pozitivizm deneyci felsefenin* bir türüdür. Pozitivizme göre, toplumsal gelişme ve ilerleme ile birlikte insanın davranış ve ilişkilerinde *dinden uzaklaştığı* ileri sürülmektedir (Muşta (t.y.), s.461, Spencer ve Krauze, 2014:3). Pozitivist düşünürlerden *Saint Simon*'un savunduğu *Pozitivizm* kavramını, *Ortaçağ'daki kısıtlayıcı ve baskıcı teolojik yapıya tepki* olarak yorumlamak mümkündür. Çünkü *Ortaçağda teolojik sistem yüzünden* bilimsellik ön planda olmamış, toplumsal yapıdaki bozukluklar *yeni fikirlerin ortaya çıkmasını* engellemiştir. İşte, Pozitivizm, bu noktada *metafizik ve teolojiiyi red ederek* toplumun en güvenilir bilgi ve gelişimini sağlayacak öğreti şeklinde *Saint Simon tarafından 19. yüzyılda* öne sürülmüştür. Pozitivist öğretide *insanlık için bir din* olmalıdır. Ancak bu din, pozitif nedenlere göre olup, *metafiziğe de sırt çevirmelidir* (... , 2013:1-6). Özetle, siyasi bir öğreti olarak sekülerizm *modern Avrupa ve Amerika*'da ortaya çıkmıştır (Asad, 2007: 11).

4.1. Modernleşme ve Sekülerizm

Kökleri *Rönesans*'ta yer alan ve *18. Yüzyıldan itibaren Dünya'nın* merkezini *Batı'ya* kaydıran değişim sürecine *modernleşme* diyoruz. Modernleşmenin sonucunda *dinin zayıflayacağı* ve özellikle *pozitivizmin* etkisiyle kabul edilen bir görüştür. Buna göre, insanın davranış ve ilişkilerinde *dinden uzaklaşacağı* ileri sürülür. Modernleşmenin sonunda *dinin toplumsal öneminin azalacağı* bir *sekülerleşme tezi* olarak ortaya çıkmaktadır. *Modernleşmenin* getirdiği bu anlayışa göre *din*, geçmişi karanlık olup; *modernlik* ise, aklın aydınlanmasının, inançların akıldışılığına karşı bir yapıdır. Modernliğin Batı'ya özgü bir nitelik göstermesinin sebebi, kiliselerin etkisinin azaldığı ve *ulus-devlet yapısı ve sistematik kapitalist üretim gruplaşmalarında* zemin bulmasıdır. Bu her iki unsurun kökleri de *Avrupa'dan çıkmış olup*, Avrupa'da ve dünyada *birbirleri ile paralel ve yakın olarak yayılmaları birlikte ürettikleri güç* sayesinde olmuştur. *Modernizmin* getirdiği din anlayışı, insanları tatmin etmediği için *yeni arayışların* ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bazı felsefe tarihçileri, modernleşen toplumda insanın artık *iç ve manevi hedefleri terk ettiğini*, maddi dünyanın ve toplama hırsının öne çıktığını ifade etmektedirler. Modern dünyada ortaya çıkan bunalımın sebebini oluşturan bu felsefi anlayış sonucu, *modernizmin* yerini *post-modernizme* bıraktığını görmekteyiz.

4.2. Post-Modernizm ve Din

Post-modernizm, modernleşmeden sonraki safhadır. Postmodernizmin, modernizmin bir parçası olduğunu ileri sürenler olduğu gibi, aksini savunanlarda vardır. *Postmodernite* kültürel egemenliği ifade etmektedir. Bu dönemde *toplumsal çatışmaların* yerini *kültür savaşları* almıştır. Herkesin *kendi hayat tarzını kültüre dönüştürme hakkı*, sivil toplum yapısını zorunlu kılmakta, her hayat tarzı gibi *din* de o çoğulculuklardan biri şeklinde kendi hayat tarzını kültüre dönüştürme hakkı içerisinde meşrulaşmaktadır. Bu gelişmeler sonrası, modernite ve post-modernizm din anlayışları *çeşitli yönlerden eleştirilmiştir*. Bu eleştiriler hem *teorik* seviyede, hem de *uygulamaya dayalı* olarak yapılmaktadır.

Bu eleştirilerden **sekülerleşme** ile ilgili olanı; sekülerleşmenin evrensel geçerlikte sosyal bir süreç olduğu iddiası **bilimsellikten uzaktır**. Gelişmeler, dinin modernleşme ile birlikte gerilediği yargısının tersine sonuçlar vermektedir. **1975’li yıllardan itibaren** toplum düzenini gerekirse yeniden düzenleyerek, **laik değerler yerine** kutsal bir temele oturtmaya yönelik yeni bir **dinsel yapı oluşmaya** başlamıştır. Bu hareket sadece **Müslümanlarla** değil, **Hristiyan** ve **Musevi** hareketler halinde de kendini göstermektedir. İşte, **ortaya çıkan bu gelişmelere paralel olarak postmodernizm de, sekülerleşmenin öngördüğü dinsel inanç ve pratiğin kaybolacağı** öngörüsünü reddetmektedir. Ancak, **post-modernizmde bu canlanma**, sekülerleşmenin temelinde yatan felsefi anlayışın tersine dönmesi değil, **çok yönlü kültürel bir ortamda bütünleştirici sembolik bir unsur olarak dinin varlığının kabul edilmesidir**. Sekülerleşme **dinin varlığını ret etmekteyken; 1975’li yıllardan bu yana** ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak **post-modernizmde de din çok yönlü kültürel bir ortamda varlığı kabul edilen bir unsur** olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak, hem **modernite** de, hem de **post- modernitede ortak bir problem** olmaya devam etse de din, kültürün sembolik bir ögesi olmaya itilmektedir.

Buna göre, **din**;

- Kültürün sembolik **bir ögesi** olarak kabul edilmektedir.
- Bu nedenle din, **kültürün bir alternatifi** olarak **onun yerine geçmek istemesi modernite’de** olduğu gibi, **post-modernitede** de bir **sorun olarak varlığını korumaktadır**.

5.LAİKLİK VE SEKÜLERİZM

Çağlar boyunca din ve devlet ilişkilerine baktığımızda, doğadaki canlı türleri arasında en zayıf olan insanoğlunun **en güçlü yönü “aklı”**dır. İnsanoğlu zekâsının ürünü olarak düşünce tasarımlarının sonucu toplu yaşamı seçmiştir. Toplu yaşamı seçen insanları yönetmek için en önemli araç **ikna ve inandırma** unsuru olmuştur. İlkel toplumlarda bunu büyücü niteliğine bürünen **büyücü-büyük şef** yapmıştır. **Hristiyanlık ise M.S. 30** yıldan itibaren tebliğ edilmeye başlayan bir dindir. Köken olarak Yahudi olan ilk Hristiyanlar, sinagoglarda toplanıyorlardı. Daha sonra toplantı yeri ya da Tanrılara ait yer anlamına gelen kiliselerde pazar günleri toplamaya başladılar. Eski ile bugün arasındaki geçiş dönemini ifade eden **Ortaçağ 5. Yüzyıldan 15.yüzyıla kadar olan 1000 yıllık dönemdir**. Feodal yapının çöküşü ile **Yeniçağ** başlamıştır. Feodalizmin ortaya çıkmasına sebep olan başlangıcı **ticaretin canlanması** ve ortaya çıkan yeni sınıf ile ele almak gerekmektedir. **10. Yüzyıl itibarıyla Latince kökenli “burg” adı ile kentler** ortaya çıkmıştır. **Ortaçağ düşünürleri** din ve dünya işlerini kiliseden yana çözmeye çalışarak, **kilisenin egemenliğini** meşrulaştırmışlardır. **Ortaçağ boyunca** da kilise tarafından tanrısal kökenli oldukları kabul edilen **krallar ve imparatorların** otoritelerine karşı bir tepki gelmedi, gelse bile bu **cılız tepkiler** çok şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. **ABD bağımsızlık hareketi** ile başlayan bu süreç **Fransız devrimi** ile **“insanlar arasındaki eşitliği”** ön plana çıkartarak **laikliği** yaşama geçirmiştir (Ateş, 1994:37-59).

5.1. Laiklik ve Sekülerizm Kavramı ve Arasındaki Farklar

Laiklik, siyasal bir kavram olup, Tanrı kökenli monarşik iktidara karşı **halk egemenliğine dayanan** bir iktidarın temel felsefesi sayılmaktadır. Gerçekten **laiklik** yönetenlerin **yönetme yetkilerini** Tanrıdan ya da dinden değil, **halktan aldıkları** bir yönetim biçimidir (Ateş, 1994: 69).

Laiklik ve sekülerizm kavramları ve aralarındaki **belli başlı farklar** aşağıdaki gibidir (www.uludagsozluk.com);

Laiklik ve sekülerizm temelde **din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını** ifade ederler. Fakat bu iki kavram açısından **devletin dine yaklaşımı farklıdır**. **Laiklikte devlet dini kurumları** başta **finans** olmak üzere çeşitli araçlarla **kontrol altında tutmaya çalışır**. Ülkemizde

dini eğitimin devlet tekelinde olması, din adamlarının devlet memuru maaşı alması ülkemizin laik olmasından dolayıdır.

Seküler sistemde ise, *din ve devlet birbiriyle ilişkisi olmayan kurumlardır*. Seküler sistemde bir dini cemaat dinsel hizmetler için *kendi fonunu* kullanmak zorundadır. Devlet dini kurumlar için kaynak ayırmadığından din adamlarına *devlet maaş ödemez, yer tahsisi yapmaz*.

Türkiye Cumhuriyeti, laik sistemi benimsemiştir. Dünya’da laik sistemi uygulayan bir diğer ülke ise, *Fransa*’dır. *ABD (kısmen), Britanya ve Almanya* ise, *seküler devletlere örnektir*.

Fransa’da laiklik ve ABD’de sekülerlik ile ilgili *temel farklar* ise aşağıdaki gibidir (Gür, 2016:1, Hocaoglu, 2014:81-88, 131-142);

Laiklik, *1789 Fransız Devrimi*’nin ürünüdür, sekülerlik ise *ABD ve Anglo-Sakson* icadıdır. Fransız-Avrupa laikliğinde *devlet ve halk kiliseye karşı*, özgürlük-eşitlik-kardeşlik-laiklik mücadelesi vermiştir. Bu mücadele sonunda cumhuriyetçi demokrasi gelmiş ve halkın tamamı eşit ve özgür yurttaş olmuştur.

Sekülerliğe gelince, ABD demokrasisi bir *ekonomik kurgunun* eseridir. ABD bağımsızlık savaşı bu ülkede mülkiyet-sömürü ve kölelik düzenini değiştirmemiştir. *ABD sekülerizmi* kiliseye karşı yapılan bir mücadele sonucu değildir. Burada kilise ve halk *devlete karşı* mücadele vermiştir. ABD sekülerizmi aslında bir *protestan* yaklaşımıdır.

Laiklik ve sekülerlik arasındaki bu temel farklılıklara değindikten sonra, toparlayacak olursak *sekülerleşmenin dizesizleşmek demek olmadığını, sekülerleşmenin laiklik ya da laikleşme demek olmadığını* söylemek gerekir.

Türkiye için de *yeni bir kavram* olan ve din ve toplum arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan *sekülerleşme* kavramı ile ilgili olarak ortaya çıkan sorun, *laiklik* kavramı ile aynı anlamı taşımasına rağmen *birbirlerinin yerine kullanılması* gibi bir sorun mevcuttur.

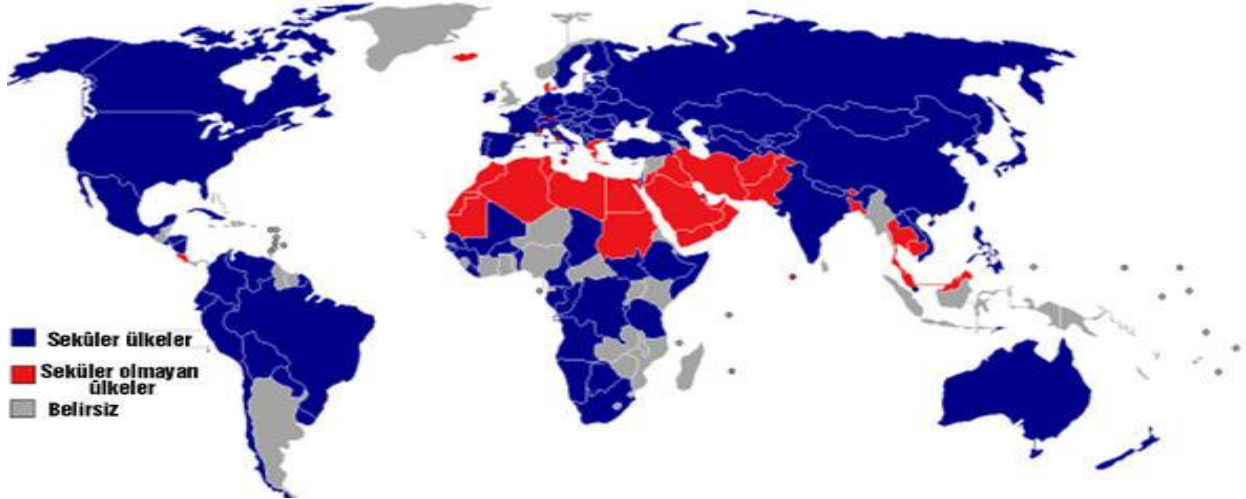
Aslında sekülerleşme süreci, din inancındaki artış ya da azalıştan bahsetmez. Sekülerleşme kavramı ile ilgili olan, dine inanan ya da inanmayan insan sayısındaki insan sayısında artış ya da azalışlar olmayıp; *dinin günlük toplumsal yaşama etki etme gücüdür*.

Yukarıda belirtildiği üzere, *anayasasında resmi bir dini bulunmayan ve yasaları herhangi resmi bir kurala göre şekillenmeyen devlete “laik devlet”* diyoruz. Dünyada birçok ülke vatandaşları belli bir dine inansa ya da tamamı belli bir dine bağlı olsa da laik bir ülkedir. Laiklikte bir insanın inanma gibi bir mecburiyeti yoktur. Kişi hiçbir din ve inanca mensup olmayabilir. Örneğin Türkiye laik bir devlettir. Aşağıdaki haritada görüldüğü üzere dünyadaki devletlerin büyük çoğunluğu laikliği benimsemiş ülkelerdendir.

Örneğin komşumuz *İran* ve *Irak* ülkeleri uzun yıllar laikliği benimsemelerine rağmen *İran’da yapılan devrimden sonra laiklik* kaldırılmıştır. Nitekim *Irak ülkesi de 1968* yılından itibaren laik devlet olmaktan çıkmıştır.

Laiklik ve sekülerizm temelde *din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını, anayasada resmi bir din bulunmaması ve yasaların belli bir dine göre şekillendirilmediği* devlettir. *Tek farkı dini kurumların laik devlette kontrol altında tutulması, seküler devlette dini kurumlar kendi finansmanlarını kendileri sağlayarak tamamen devletten kopuk olmalarıdır*. Ancak, ülkemizde *laiklik ve sekülerlik kelimeleri birbirinin yerine* kullanılmakta olmakla birlikte, bunlar *farklı* kavramlardır. Laiklikte *dini kurumların finansmanı, dini kurumlar ve dini eğitim devletin kontrolü* altında olmakla birlikte, sekülerlikte *dini cemaat kendi fonunu* kullanmaktadır (Ertit, 2014:103).

Aşağıda Dünya’da seküler ya da laik olarak tanımlanan ülkelerin haritası görülmektedir.

Yukarıdaki haritada dünyanın büyük çoğunluğunda **mavi** olarak gösterilmiş olduğu devletler, anayasalarında **resmi bir dini bulunmayan ve yasaların belli bir dine göre, şekillendirilmediği ortak paydasına göre** belirlenmiş **seküler ya da laik** devletlerdir. **Kırmızı** olarak görünen **Kuzey Afrika, Orta Doğu ülkeleri ve Güney Doğu Asya'daki Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde ise, genellikle yasalar İslam dininin kaynağı Kur'an ve buna bağlı olarak ortaya konan şariat kurallarına göre biçimlendirilmiştir. Bu devletler, anayasalarında resmi dinleri belirtilmiş olup, seküler olmayan, dinsel yönetimli Müslüman devletlerdir.**

5.1.1.Laiklik

Laik devlet, Anayasasında resmi dini bulunmayan ve yasaları herhangi bir dini kurala göre şekillenmeyen devlete verilen isimdir. Dünya'daki birçok ülke vatandaşları belli bir dine inansa da veya ülkenin tamamı belli bir dine bağlı olsa da laik bir ülkedir. Laik devletlerde **dini kurumların siyasete karışmaları mümkün değildir**. Bütün insanların din ve vicdan özgürlüğü bulunmaktadır. Laiklikte bir kişinin **inanma** diye bir mecburiyeti yoktur. Hiçbir dine ya da inanca mensup olmayabilir. Ülkemiz Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren laikliği benimsemiş olup, laiklik **Anayasamız** tarafından güvence altına alınmıştır. Örneğin komşumuz **İran ve Irak ülkeleri** uzun yıllar laikliği benimsemelerine rağmen, **İran'da yapılan devrimden sonra** laiklik kaldırılmıştır. Aynı şekilde **Irak** ülkesi de **1968 yılından itibaren** laik devlet olmaktan çıkmıştır. Dünyada **üç ülke anayasasında laiklik ifadesi** yer almaktadır. Bunlar **Fransa, İrlanda ve Türkiye**.

Anayasalarında laiklik ifadesi geçmese de gelişmiş ülkelerin hemen hepsi seküler devlet olarak tanımlanıyor.

Kısaca **laiklik** din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır (Gür, 2016:1);

- Bir din adamının devlet işlerinde karar alma yetkisi yoktur. Anayasa, dinle ilgili olmayan yasa düzenleyicileri tarafından yazılır.
- Kişiler arasında adaletin sağlanmasıdır. Böylece, vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıklar dine göre alınan kararlara göre daha adil verilir. Çünkü dine göre alınan kararlarda hakkaniyet ortadan kalkar.
- Laiklik dinsizlik değildir. Aksine laiklikte din devlet tarafından korunmaktadır.
- Laiklikte yasalar yazılı olduğu için mükemmel şartlarda başka türlü karar verilmesi olanaksızdır. Örneğin Osmanlı'da para, ölçü ve ağırlık birimleri bölgeden bölgeye farklılık gösterirdi. Cumhuriyet ile bu farklar ortadan kalktı ve tek bir birim haline getirildi.
- Laik bir ülkede **dini kontrol altında tutmak için** Türkiye'de olduğu gibi devlet kurumlarına bağlı **Diyanet İşleri Başkanlığı** kurulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı tüm

dinlere karşı eşit mesafede yaklaşmaktadır. Örneğin *Hristiyan, Yahudi ya da Müslümanlık içindeki mezhepler, Alevilik gibi diyanetin* olanaklarından eşit şekilde yararlanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığının kurulmasının da gerçek amacı budur.

- f. Cumhuriyetin kuruluşunda tekke ve zaviyeler ayrılıkları ortadan kaldırmak için kapatılmıştır. Laik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş amacı, çok uluslu ve çok dinli olan Osmanlı toplumunu tek ulusta toplayarak ülke içinde birliği sağlamak, dini inançlara karşı *devletin eşit mesafede* kalmasıdır. Türk laikliği, Türk batılılaşmasının hem sonucu, hemde tamamlayıcısı olarak kabul edilebilir. Türk Laikleşmesi ve Türk Batılılaşması birbirinden ayrı düşünölmeyecek yapışık ikizler olarak ifade edilmektedir (Hocaoğlu, 2014:205).

Dünyaca ünlü araştırma şirketi *PEW*'in araştırma sonuçlarına göre *199 ülke* üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre *27 ülkenin resmi dini İslamiyet, 13 ülkenin resmi dini Hristiyanlık, 2 ülkenin resmi dini Budizm, Musevilik inancının resmi din* olduğu tek ülke ise *İsrail* olduğu anlaşılmıştır (Yeni Akit Gazetesi, 2017).

5.1.2 Sekülerlik

Sekülerlik de, laiklik gibi dini yok etme çabasında değildir. Sadece *din ve devlet arasındaki bağ tümüyle koparılmıştır*. Devlet dine destek olmaz. Batılı ölkeler tam olmasa da genellikle bu yapıdadır. *Fransa laik, Almanya ve İngiltere sekülerdir. ABD'de ise, Amerikan Andı içerisinde dini unsurlar bulunduğu için* bu konu tartışmalıdır. Seküler bir ölkede Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi devlet tarafından karşılanmaz. *Teokratik* yani dine bağlı bir ölkede *bilimsel gerçekler* başta olmak üzere, *spor ve sanat dâhil* her şey dinin süzgecinden geçmek zorundadır. Bu ölkelerde resim ve heykel sanatı tabudur. Bir ölkede *demokrasinin gelişmesi toplumu daha insancıl, özgür ve adaletli* yaparak toplum refahını artıracaktır.

6. SEKÜLERLEŞMENİN HIZLANDIRICI ETKİLERİ: BİLİMSEL GELİŞMELER, ENDÜSTRİYEL KAPİTALİZM, KENTLEŞME

6.1.Dünyada Yükselen Dinsizlik

Modernleşme sonunda dinin toplumsal öneminin azalacağı bir *sekülerleşme tezidir*. 16. *Yüzyıldan itibaren Reform ve Rönesans hareketleri* ile birlikte din toplumsal yaşamda etkisini kaybetmeye başlamıştır. *Aydınlanma çağında* ise, din toplumsal yaşamda etkisini kaybetmeye başlamış olup, *tanrı merkezli toplum yapısı* yerine, *akıl merkezli yapı* yerini almıştır. Böylece *sekülerleşme, aydınlanma felsefesinin temel dayanağı* olmuştur. 19. yüzyılın başlarında, *ateizm* kesin olarak gündemdeydi. *Ateizm*, genellikle *dinsizlik* olarak anlaşılan bir kelime olmasına karşılık, *doğrudan dine karşı olan bir tavır olmayıp, Tanrının, Tanrıların ve diğer metafizik öğelerin olmadığını, gerçeğin bu varlıklara ve eylemlere dayanarak açıklanamayacağını savunan bir düşünce biçimi* olarak kabul edilebilir. Yine bu çerçevede günümüzde, en çok ateist olan 10 ölkayı sıraladığımızda bunlar; % 50.5 (700 milyon kişi) ile *Çin*, % 51,8 (66 milyon kişi) ile *Japonya*, % 52 (34 milyon kişi) ile *Birleşik Krallık*, % 60 (1 milyon 700 bin kişi) ile *Arnavutluk*, % 61,5 (3 milyon 400 bin kişi) ile *Danimarka*, % 63.5 (58 milyon kişi) ile *Vietnam*, % 64.3 (6 milyon 750 bin kişi) ile *Çek Cumhuriyeti*, % 65,5 (6 milyon 400 bin kişi) *İsveç*, % 74 (7 milyon 250 bin kişi) ile *Azerbaycan*, % 75,1 (1 milyon kişi) *Estonya* nüfusunun önemli bir kısmı *dinsiz ya da ateist* olarak tanımlanabilecek ölkeler olarak görölmektedir. Aydınlanma Dönemi ile birlikte başlayan süreçte sekülerlik ya da ateizm gibi olup, toplumlarda dinden uzaklaşmaya yönelik eğilimlerin sebebi olarak görölen *Bilim ve teknoloji*deki ilerlemeler, kimilerini *Tanrı'dan bağımsız olduklarını bildirmeye yönelik* yeni bir özerklik ve bağımsızlık ruhu yaratmış ve *Hristiyan Batı'da yüzyıllarca beslenmiş olan Tanrı düşüncesi feci şekilde yetersiz görünmeye başlanmıştı* (Armstrong, 2017: 492, ...,2017:1-8).

Günümüzde, yapılan son araştırmalar da **benzer sonuçları** ortaya koymaktadır. Buna göre, **dini inançların gerilemekte olduğunu** ve bununla birlikte **tanrı inancının bulunmadığı** türde bir sekülerlik anlayışının yükselmekte olduğunu göstermektedir. Yapılan akademik çalışmaların sonuçlarına göre **insanların zihinlerindeki ve kalplerindeki dinsel inançları kaybetmeye başladıkları** görülmekte ve dünyanın yeni dini **"dinsizlik"** olarak karşımıza çıkmıştır. Bu gelişmelere göre **dinsizlik en hızlı ve geniş ölçekli yayılan bir düşünce biçimi** haline gelmiştir. Yine yapılan araştırmalar, **dünya genelinde kiliselerin kapandığını, dinlerin ise yavaşça yok olduğunu, kadın ve erkeklerin seküler anlayışa göre yaşamaya başladığını ve hümanist değerleri benimsemeye başladığını**, bu kişilerin sayısının günden güne artmaya başladığını göstermektedir. Özellikle Kuzey Avrupa uluslarında nüfusu 63 milyon olan **Büyük Britanya** ve 5 milyon nüfuslu **Norveç**'te ateist ve agnostiklerin oranı inanç sahibi olanlara göre şimdiden daha fazladır. **Hollanda**'nın 17 milyon olan nüfusunun % 70'i her hangi bir dini inancı olmadıklarını ifade etmektedirler. **İzlanda**'da ise 300 bin kadar olan nüfusunda dünyayı Tanrı'nın yarattığına inananların oranı ise % 0'dır. Asya kıtasında da durumun farklı olmadığı söylenebilir. Örneğin **Rusya ve Çin** gibi ateist yönetim tarzının hâkim olduğu ülkelerde de dini inançların dışlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra **Japonya**'da Budizm ve öteki Uzakdoğu inanç sistemlerini benimsenmiş olmasına rağmen, 130 milyonluk nüfusun sadece % 20'sinin dini inanca sahip olduğu bilinmektedir. **ABD**'de ise seküler hümanizm yayılım göstermektedir. Eğitim müfredatının etkisi ile çok sayıda öğrencinin inançlarını terk ederek ateist bir yaşam tarzını benimsedikleri görülmektedir. Ancak, tüm bu gelişmelere rağmen **ABD nüfusunun % 80'den fazlası** halen kendilerini Hristiyan ya da öteki inanç sistemlerine sempati duyan kimseler olarak tanımlamaya devam etmektedirler. Yine yapılan araştırmalar gelecek on yıllarda seküler eğilimin, **dindarların daha fazla çocuk sahibi oldukları** nedeniyle yavaşlayacağı öne sürülmektedir. Hristiyanlık günümüzde en yaygın nüfusa sahip inanç olsa da **7 milyarlık dünya nüfusunun 2 milyarı Hristiyan** toplumlardan oluşmaktadır. **2050 yıllarında ise** dünyada **İslam inancına** sahip toplumların **en büyük inanan nüfus olacağı, Hristiyanlığı geçeceği** tahmin edilmektedir. **Müslümanların Asya ve Afrika'da** yıllar içinde yayılımları ve **mülteci akımları** ile **asker toplama faaliyetleri** nedeniyle Avrupa ve Kuzey Amerika'da **son yıllarda Müslüman nüfusun artış gösterdiğine** tanık olmanız (Okçuoğlu, 2016: 1-3).

6.2. Bilimsel Gelişmeler, Endüstriyel Kapitalizm, Kentleşmenin Sekülerleşme Üzerindeki Etkileri

15 ve 19. Yüzyıllar arasında Avrupa'da ortaya çıkan radikal değişimlerin sekülerleşmeye etkisini **aşğıdaki başlıklar** altında görebiliriz. Bu gelişmelerin topluca etkileri de **endüstriyel kapitalizm** başlığı adı altında **sekülerleşme** ve **piyasa üzerindeki etkileri ya da yansımaları** olarak kendini göstermektedir (Ertit, 2014:137-161).

15.ve 19. Yüzyıllar arasında Avrupa'da ortaya çıkan yedi farklı dinamik Avrupa toplumlarının günlük yaşam pratiklerinde radikal değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlar; **Rönesans, Reformasyon, Mutlak monarşilerin ortaya çıkışı, Bilimsel devrim, Aydınlanma Çağı, Endüstriyel Kapitalizm, Kentleşme.**

Bunlardan ilk üç tanesi Avrupa merkezli olsalar da daha sonra dünyanın en ücra köşelerinde, Hristiyan olmayan toplumlarda dahi gözlemlenecek kadar yaygınlaştılar ve benzer etkiler yarattılar. Yukarıda sayılan değişimlerden **bilimsel gelişmeler, endüstriyel kapitalizm, kentleşmenin ve yapısal farklılaşmanın sekülerleşme üzerindeki etkileri** ise aşğıdaki gibidir. Diğer ifade ile sekülerleşmeyi **hızlandıran** unsurlar aşğıda belirtildiği gibidir (Ertit, 2014:107-137);

- Bilimsel gelişmeler
- Kapitalizm ve
- Kentleşme

6.2.1.Sekülerleşmenin hızlandırıcısı olarak bilimsel gelişmeler

Bilimsel gelişmelerin **sekülerleşmeye** etkisi iki şekilde ortaya çıkmıştır.

Birinci etki; doğanın gizemleri için **metafiziksel açıklamaların** yavaşça terk edilmesidir. Örneğin eskiden güneş tutulmaları tanrıdan bir mesaj olarak kabul ediliyor ve zaman zaman savaşların bitmesine neden oluyordu. Ancak, günümüzde güneş tutulmaları ruhani bir mesaj taşımayan teknik bir konu olarak hayatımızda yer almaktadır.

İkinci etki; bilimsel çalışmaların sekülerleşmeye ikinci etkisi, **gelişen teknolojik olanaklar** ile daha önce zorlu koşullar altında yüce bir varlığa sığınılan günlük yaşam pratiklerinin sayısının göreceli olarak azalmasıdır.

Evrenselleştirilmiş sekülerleşme teorisi, bilimsel gelişmelerin dinin toplumsal hayattan uzaklaşmasına neden olduğunu savunur. Bilimsel gelişmeler dini toplumsal hayata etki edebilecek pozisyonundan uzaklaştırırken, dinle kavga etmeden bunu gerçekleştirirler. 17. Yüzyılda yaşanan bilimsel gelişmeler ve ardından Aydınlanma Çağı'ndan dolayı, Batı literatüründe din ve bilimin birbirlerini dışlayan iki alan olarak ele alınmıştır. Dinin toplumsal hayattan çekilmesinin en önemli sebebi olarak gösterilen bilimsel gelişmelerin Avrupa sekülerleşmesinde hayati rol oynadığı bilinse de, din ve bilimsel gelişmeler arasında sıfır toplamı bir ilişki bulunmaktadır. **Dinin olduğu yerde bilim, bilimin olduğu yerde din olamaz** görüşü gerçeğe uygun görünmemektedir. Örneğin **dindar bir kişi bilimle uğraşabilir. Bilimle uğraşan kişide dindar olabilir.** Sekülerleşme teorisine göre, bilimsel gelişmelerin sekülerleşmeyi hızlandırmasının **iki temel sebebi** vardır. Bunlar;

- Bilimsel çalışmalar sonucu artan rasyonel bilinç düzeyi
- Bilimsel gelişmelerle ortaya çıkan yeni teknolojilerin hayatın bir parçası olmasıdır.

6.2.2. Sekülerleşmenin hızlandırıcısı olarak kapitalizm

Alfred Marshall, İktisadın İlkeleri kitabının ilk sayfasında **iktisadı ve dini unsurları**, dünya tarihine yön veren **iki müthiş etken** olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla bu unsurlar arasında doğan bu ilişkinin sebebi **gerek ekonominin gerekse teolojinin konusunun insan eylemi olması** şeklinde açıklanmıştır (Kaymakçı, 2012:119). Benzer şekilde **Kapitalizmin ortaya çıkışını açıklamaya çalışan yaklaşımlar, pozitivist ve kültürcü** bir yaklaşımla konuya yaklaşmışlardır. Bunlardan **A. Smith ve Marx**, Liberalizm ve Tarihsel Maddeciliği takip eden iktisatçıların açıklama tarzı olarak **pozitivist yaklaşımla**, **M. Weber ve Sombart** ise Kapitalizmin Ruhunun ve Yahudiliğin izini süren iktisatçıları olarak **kültürcü yaklaşımla** karşımıza çıkmaktadır (Alptekin, 2015:232).

Kapitalizm, farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte hiç birisi kapitalizmi tam olarak ifade etmemektedir. Bunlar; **para ekonomisi, sınai ekonomisi, tüketim ekonomisi, emeğin sömürüsü, özgür işgücünün özgür örgütlenmesi** gibi. Buna karşılık kapitalizmin **en çok bilinen dört tanımı** olup, bunlar; **sermayecilik, iktisadi üretimdeki tekelleşme eğilimi, Marx'a göre üretim araçlarını tekelleştirmiş olan sermaye sahipleri (burjuvazi) ve ücretli işçiler (proleterya) var ise burada kapitalizmin özü oluşmuş sayılır.** Son olarak **Weber'e göre sınırsız kâr etme güdüsüdür.** Kapitalizmin ortaya çıkışını açıklamaya çalışan yaklaşımlar da temelde iki kategoriye ayrılır. A. Smith ve K. Marx'ın şahsında liberalizm ve tarihsel maddeciliği takip eden iktisatçıları **pozitivist yaklaşımla**; M. Weber ve W. Sombart'ın şahsında **Kapitalizm Ruhunun ve Yahudiliğin** izini süren iktisatçı ve sosyal bilimciler ise **kültürcü yaklaşımı** izlemektedirler (Alptekin, 2015:232).

Kapitalizmden bir önceki toplum **feodalizmdir**. Feodalizm; **Kuzey, Batı, Orta ve Güney Avrupa toplumlarının 5. Yüzyıldan, 15. Yüzyıla kadar olan dönemini** ifade etmektedir. **Arazi ve toprak sahibi olanların** ekonomi dışı tedbirlerle topraksız köylülerin ürettiklerinin bir kısmına, kullanmadıkları fazlalığa ve ürettiklerinin bir kısmına el koydukları bir dönemdir. Burada ilginç olan Kuzey ve Batı Avrupa **kapitalizmin geliştiği ilk bölgelerdir**. Aslında 500-1500 yıl tanımlaması kabaca bir tanımlamadır. Gerçekte feodalizm **Fransa'da 1789,**

Almanya’da 19. Yüzyıl başına, Rusya’da 1861 yılında köylülerin özgürleşmesine, Japonya’da 1868 Meji dönemine kadar sürmüştür. Japonya, Avrupa’dan sonra feodalizmin en çok geliştiği ülkelerden birisi idi. Ancak *ilk kapitalist uygulamalar Avrupa’da* başlamıştır. Örneğin ilk kapitalist işletmeler *Hollanda ve İngiltere’de 1500’lü* yıllarda faaliyete geçmiştir. Avrupa’nın 1500-1800 arasındaki *300 yılı kapitalizme geçiş sürecidir* (Fülbert, 2008:86-87). **Kapitalizm**, sermaye (kapital) sözcüğünden türemiştir. Bir tanım vermek gerekirse, **kapitalizm** bireylerin tek tek ya da gruplar halinde toprak ve genel olarak üretken kaynakların özel mülkiyetine sahip oldukları ve bunları diledikleri gibi kullanabildikleri bir ekonomik örgütlenmedir. Kapitalist sistem içinde mülkiyet hakkının düzenlenmesi ve korunması *devletin görevidir* (Ölmezoğulları, 2016: 37-40).

6.2.2.1. Endüstriyel kapitalizm

Kapitalizm, tarihi *15. Ve 16. Yüzyıllara dayanan*, Avrupa’da ortaya çıkan, gerek ticaretin, gerekse endüstrinin devletten ziyade *özel girişimlerin elinde olduğu* bir ekonomik sistemdir. Kapitalizmin merkantilist aşamasında oluşan büyük miktarlardaki sermaye birikiminin makinelerle yatırılması sonucu *18. Yüzyılın ortalarında* başlayan küresel düzeyde kapitalist üretim biçiminin egemenliğine dayanan Marx tarafından zanaat tipi üretimden **fabrika üretim sistemine geçilmesi** ve bu sistemin yerleşmesi biçimidir. 19. Yüzyıl boyunca kapitalist üretim tarzının gelişmesi, esas itibarıyla makineleşmiş üretim tarzının yaygınlaşması biçiminde kendini göstermiştir. 18. Yüzyılda İngiltere’de ortaya çıktığını gördüğümüz fabrikalar sadece İngiltere’de değil, Belçika, Fransa, İngiltere, Almanya ve ABD’de de yaygınlık kazanıyordu. Gelişme özellikle ana sektörler olan tekstil ve demir çelikte ağırlıklıydı. Sefalet ve baskılar sonucu modern işçi sınıfı hareketinin de ilk tohumları atılmış oldu. Bu süreçte tarım ve sanayi üretimindeki gelişmeler sonucu Sanayide İngiltere’de 1801’den 1831’e kadar % 73 düzeyine yükselirken, Fransa’da bu oran aynı dönemde % 55’e yükselmiştir (Beaud 2003:130-135). Endüstriyel kapitalizm ile organik ve hiyerarşik olan geleneksel toplum dönüşmek zorunda kaldı. Buna göre sadece daha fazla **kâr** için motive olmak, **özel mülkiyet hakkı, insan arzu ve isteklerinin şeytani olarak görülmesinden vazgeçilmesi, rekabet ve piyasa ekonomisi, geniş kitleler için üretim yapan fabrikaların kurulması, dinle yoğurulmuş dışa kapalı feodal sistemin çözülmesine neden oldu. Kapitalizm ahlakı**, öbür dünya üzerine kurulu ve yaşadığımız dünyayı geçici gören dinlerin etkisi altındaki **geleneksel toplum yapısı** ile uyuşmadığından, birbirlerinin yerine kullanılan **laiklik** ve **sekülerleşme** kavramları aydınlanma öncesi toplumsal düşüncelerin ve inanç sistemlerinin, eski değer yargılarının şekil değiştirmesine sebep olmuştur. Aşağıda belirtilen; **Kitleler için üretim yapan devasa fabrikalar, İş bölümü, Makineleşme, Ekonomik kalkınma, Hizmetler sektöründeki artış, Bebek ölüm oranlarında azalış, Sağlık giderlerinde azalış, Genel olarak kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, İletişimin kolaylaşması ve hızlanması, Geleneksel aile yapısında değişiklik, Daha demokratik yönetim şekli, Endüstrileşme ile toplumların yaşamına girmiş** ve onların din ile kurdukları ilişkinin değişmesine sebep olmuştur.

6.2.2.2 Max Weber, kapitalizm ve Protestanlık

Protestanlığın gelişimini anlamak için Ortaçağ boyunca papalarla, imparatorlar arasındaki kavgayı anlamak gerekir. Orta Çağ’da imparatorların üzerine çıkan Papa zaman zaman kendisine bağlı olan krallarla çatışma içine girmiş ve bu çatışmaların bir kısmı kralların aforozu ile son bulmuştur. Orta Çağ boyunca Roma Katolik Kilisesi pek çok devlet ve hükümdar üzerinde siyasi ve manevi otoritesini zorla kabul ettirmiştir. Özellikle on beş ve on altıncı yüzyılda Papalığın imparatorlar üzerindeki yetkisi giderek zayıflamıştır. Roma Katolik kilisesinin geniş mülklere ve servete sahip olması lüks içinde yaşaması zamanla kendisine bağlı toplumlarda tepkilere sebep olmuş, başta Almanya olmak üzere İngiltere, Fransa, İsviçre, Norveç ve Danimarka gibi ülkelerde Roma’ya ödenen vergi sorgulanır hale gelmiştir. Diğer yandan Rönesans ile gelişen yeni felsefi akımlar insanı yücelten hümanist bir anlayış

geliştirmiştir. Rönesans ile gelişen bu felsefi akımlar Katolik Kilisesi'nin tarih boyunca insanı aşağılayan tutumuna bir başkaldırı anlamını taşımaktadır. Rönesans, gelişen bilimsel disiplinler, evren ve tabiatın işleyişi hakkındaki yeni bilgiler ve insan merkezli felsefi akımlar Hristiyanlıkta yeni teolojik arayışların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hristiyanlık içinde yeni arayışları başlatan reformcularla, imparatorların çıkarları ve yolları, Vatikan'a karşı birleşmiştir. Bu bakımdan on beş ve on altıncı yüzyıldan itibaren bunların birlikte hareket ettiklerini görmekteyiz. İşte, Protestanlık bu ittifakın sonucunda gelişmiştir. Dinde reform düşüncesini başlatanların başında 1517 yılında Wittenberg Kilisesinde 95 ilkedden oluşan bildiriye asarak protest bir hareket başlatan martin Luther gelmektedir. Bu bakımdan Protestanlık'ın getirdiği yeni açılımı anlamak için Luther'in getirdiği öğretiyi anlamak gerekir. Avrupa'da Protestan hareketin önde gelen ismi olan Luther, Fransız Calvin ve Erasmus Protestanlık hareketi ile hem siyasi, hem de dini anlamda önemli bir açılım getirmişlerdir. Protestan öğreti zaman içinde derinleşerek Protestanlık içinde farklı inanışlar ortaya çıkabilmiştir. Günümüzde Amerika'da Protestanlık içinde binbeşyüz farklı inanışın geliştiği tahmin edilmektedir. Protestan'lığın Avrupa'da kısa tarihçesi yukarıda açıklandığı gibi olup, Protestanlık öğretisinin Avrupa'ya getirdiği en önemli gelişmeler dört başlık altında olup aşağıdaki gibidir (Çaha, 2016: 64-67);

- Protestan'lığın Avrupa'ya en önemli katkısı ulus devletin gelişmesini kolaylaştırması olmuştur. Protestanlar her ulusun Vatikan ile bağıını kopararak kendi ulusal kiliselerini inşa etmelerini sağlamışlardır. İncil'in değişik dillere çevrilerek, dinin ulusal karakter kazanmasına hizmet etmişlerdir.
- Protestanların, seküler düşüncenin Rönesans ve Aydınlanma hareketi içinden doğmuş olması nedeniyle dünyevi düşüncüyü yüceltmesi, ona itaati öngörmesi seküler yapıya ve gelişmesine hizmet etmiştir.
- Protestanlık, bireyci düşüncüyü geliştirmiştir. Protestanlık inancına göre her birey hür akıl ve vicdanı ile Kutsal Kitap'ı okuyabilir ve oradan mesajlar çıkarabilir. Diğer ifade ile her birey kendi kendisinin papazı haline gelmiştir.
- Protestanlık kilisenin konumunu değiştirmiştir. Kilise Katolik anlayışta ruhban sınıfına işaret ederken Protestanlık'ta bir mekan haline gelmiştir. Protestan anlayışta kilise, ibadet için toplanılan yer (congregation) anlamına gelmekte olup, burada din adamı ayin ve ibadeti organize eden kişi olmanın ötesinde bir anlam ifade etmemektedir.
- Protestanlık eşitlik düşüncesini geliştirmiştir. Hristiyanları ruhban ve sıradan vatandaş olarak ikiye ayrılmanın ötesinde her bireyin tanrı nezdinde eşit durumda olduğu anlayışını yaymıştır.

İşte demokrasinin özellikle Protestan ülkelerde gelişmiş olması, Protestanlık anlayışının bu ülkelerde getirdiği yukarıda sayılan açılımlara bağlanması mümkündür.

Max Weber, 1864-1920 yılları arasında yaşamış Alman düşünür, sosyolog ve ekonomi politik uzmandır. Almanya'nın **Erfurt** kentinde doğmuştur. Babası Sir Max Weber'in yedi çocuğunun en büyüğüdür. Babası seçkin bir liberal politikacı, annesi Helene Fallenstein ise ılımlı bir Protestan'dı. 14 Haziran 1920'de İspanyol gribi nedeniyle zatürreye yakalanıp öldü. **Emile Durkheim** ve **Karl Marx** ile birlikte **sosyolojinin kurucuları** arasında kabul edilir. En ünlü eseri **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**'dur (Weber, 2016:422, Weber, 2013:5). Burada öncelikle, Weber'in kitabına adını verdiği "**Kapitalizmin Ruhu**", isimli başlıktan **ne anlaşılacağını bilmek** gerekir. Burada "**ahlak**" görünümü adı altında ve **kurallara bağlı yaşam biçimi anlamında** ortaya çıkan "**kapitalist ruh**", **gelenekçi olma olarak adlandırılan ve mücadele etmek zorunda olduğu her türlü duygu ve davranıştır**. Kapitalizm ruhu kavramı sadece **çağdaş kapitalizm** için geçerlidir. Burada sadece **Batı-Avrupa** ve **Amerikan kapitalizminden** bahsedilmektedir. Oysa, **Çin'de, Hindistan'da, Babil'de ve Ortaçağ'da da kapitalizm vardı**. Oysa bu ülkelerdeki uygulamalar yukarıda kapitalizmin ruhu olarak ifade etmiş olduğumuz **bu özel kültürden yoksundu** (Weber, 2017:40-41, Weber, 2016:20-32).

Burada, **Protestanlık** ile ilişkisi nedeniyle **Karl Marx'da din anlayışını** da açıklamak gereklidir. **Marx'a göre antik toplumlarda dinin belirgin özelliği**, bu dinlerde insanların kendi milletlerine ve devletlerine tapmalarıdır. Buralarda güçlü devletler, güçlü dinleri ortaya çıkarmıştır. Bu devletlerin yıkılması dinlerinden ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Devlet-din ilişkisinde etken olan devlettir. Buna göre antik çağın devletlerinin yıkılmasına sebep olan antik dinlerin yıkılması değil, antik dinlerin yıkılmasına neden olan antik çağın devletlerinin yıkılmasıdır. Marx'a göre bir din devleti, dini ilkelerine bağlı kalarak farklı dinlere ve mezheplere sahip olan insanlar arasında eşit bir vatandaşlık ilişkisi düzenleyemez. Bu yüzden din devletinden dışlananlar, örneğin azınlık dinine mensup olanlar yardımı dinden değil, insan doğası ve insan haklarını konu eden felsefeden beklerler. Marx'a göre Hristiyan devlet hiçbir zaman gerçek devlet olamaz, o ancak kilise olabilir. Kilise, halklar arasındaki ilişkileri diplomasiye değil, iman üzerine kurar. Dini halkların politikayı düzenleyen tanrıyı ve kiliseyi temsil eden yüce bir lideri olmayınca, insanlar ibadeti "**dini otorite**" yerine, "**otoritenin dini**"ne yöneltir. Güçlü bir dini organizasyondan yoksun olan **Protestanlıkta** durum böyledir. Marx'ın bu tespitleri, Hristiyan dünyasında **laik devletin temellerini Protestanlıkta gördüğünü** ortaya koymaktadır. Modern devletlerde Hristiyanlığı **siyasetin hizmetine koşturmak**, bu dinin otoriteyi besleyen gücünden yararlanmak demektir (Üzümcüoğlu, 2019:37-38).

Protestan kelimesi "**başkaldıran, itiraz eden**" anlamındadır. Protestanlığın en büyük özelliği olan **kültürü** ile **sermaye birikimine** sebep vermesidir. Protestan kültür ya da anlayışına göre "**çok çalışıp zengin olan cennete gider, ancak lüks hayat ve har vurup harman savurmak yasaktır**". Yine Weber'e göre, Protestan ahlakı ve inancı "**çalışmak, sadece ihtiyacın olduğu kadar tüketmek ve kazandığını biriktirmek**" yi içerdiği için **sermayenin oluşumu** da buna bağlıdır. Ayrıca, **ülkenin dini havası, kültürel yapısı kişinin meslek seçiminde önemli** şekilde etkilidir. **Sermaye sahipleri, işverenler ve işçi sınıfının eğitim görmüş yüksek tabakası Protestan özellik taşıyor**. Burada **Katoliklerin**, Protestanlara göre **daha geride olduğu**, Weber'e göre Katoliklerin **asketik (dünya zevklerinden yoksun hayat sürmek)** özellik taşımasıdır. Katoliklerde kazanma güdüsü azdır ve daha sakinlerdir. Protestanlar ise, bu özelliğin dışındadır ve bu özelliğe materyalizm ile cevap verirler. Protestan ahlaka göre, "**Tanrı için bir şey yapmak istiyorsanız çalışın ve daha fazla çalışın**" denmektedir. Nitekim günümüzde **Protestan Ülkelerin her zaman Katolik ve Müslüman ülkelerin genelinden daha zengin oldukları görülmektedir. Sanayi devrimi ile aralarında sıkı bağlar olan Protestanların** bu tutumu felsefi alanda günümüzde çokça tartışılmaktadır (...2006:1-4). Diğer yandan, Max Weber'in **kapitalizm ve piyasa ile ilgili görüşleri** ise, aşağıdaki gibidir (Weber, 2014:49-88, Ertit, 2014:137-167, www.sosyologcu.tr);

Günümüzde kapitalizm her geçen gün artan bir ivme ile toplum yaşamına derinden nüfuz etmektedir. Küreselleşmenin nimetleri ile giderek vahşileşen kapitalizmin gelecekte alacağı boyut düşündürücüdür. Kapitalizmin dünya halkları üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve müşterek politikalar uygulamak için kapitalizmin doğuşunu anlamak gereklidir. **Max Weber** yirminci yüzyıla girerken kapitalizmin doğuşuna özgü önemli bir fikir sundu. Buna göre **kapitalizm Protestan ahlakının doğurduğu bir durumdur**. Weber Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu adlı eserinde "**sermaye sahipleri, işverenler, işçi sınıfının eğitim görmüş tabakası, iş kollarında yüksek düzeyde teknik ve ticari eğitim görmüş olan personel Protestan özelliklerine sahiptir.**" diyerek kapitalizmin ruhuna yönelmiştir. **Protestan etiği ve kapitalizmin ruhu** arasında uygunluk bulunmaktadır.

Protestanlık Hristiyanlığın üç ana mezhebinden birisidir. 16 yüzyılda Martin Luther ve Jean Calvin öncülüğünde **Katolik Kilisesine ve Papa otoritesine karşı** (Roma Kilisesine) yanlışlıklar olduğunu düşünen **reformcu bir gurubun** başlattığı bir Hristiyanlık mezhebidir. Avrupa'da yaklaşık **1500 yıldır en yaygın din Hristiyanlıktır**.

Weber'in ilgilendiği **Protestan Ahlakı** aslında Kalvinci'dir. Kalvin'ci kavram Weber tarafından beş maddede açıklanmıştır. Buna göre; dünyayı yaratan ve yöneten ve anlaşılabilir ve erişilmez bir "**Tanrı**" vardır, Tanrı dünyayı kendi ünü için yaratmıştır, insan dünyada tanrı krallığını kurmak için yaratılmıştır, insanın kurtuluşu ancak ilahi merhamet yoluyla olur.

Diğer yandan, Weber kapitalizmi şöyle analiz etmiştir. Buna göre *değişik mezheplerin bulunduğu* bir toplumda *sermaye sahipleri Protestanlara özgü bir takım özellikler* taşır. Ancak, *çağdaş kapitalizm ile kapitalizmin doğuşu* aynı değildir. Diğer ifade ile *kapitalizmin doğuşuna damga vuran unsurlar* ile *çağdaş kapitalizmin içerdiği unsurlar* aynı değildir. *Birbirine zıttır*. Kapitalizmin doğuş nedenlerinin *en önemli dayanağı örgütlenme* de aranmalıdır. Bu örgütlenmenin temelini *mezhepler ve toplumsal tabakalaşma* oluşturur. Weber mezhepler ve toplumsal tabakalaşma ilişkisine değinerek *“Katolik mezhebinden olanlar belirli bir iş kolunu korumak ve o iş kolunda usta olmakla yetinirken, Protestan mezhebinden olanlar belirli bir iş kolunun en yüksek noktasına çıkmayı hedefler”* demiştir.

Weber kapitalist ruhun *iki farklı temel biçimi* olduğunu savunmaktadır. Buna göre *kapitalizmin doğuşuna damgasını vuran kapitalist ruh* ile *çağdaş kapitalizme geçişe neden olan kapitalist ruh* birbirinden farklıdır. *Çağdaş kapitalizmde kazanmak kişinin yaşam amacıdır. Buna göre bireyler durmadan sermayelerini artırmak isterler. İhtiras duyguları çok yüksektir. İşçilerin daha fazla çalışmasını sağlamak için sürekli ücretleri sürekli düşürme eğilimindedirler. Oysa kapitalizmin doğuşunda bu duygu ve hırslar bir takım mekanizmalarla kontrol altında tutulurlar.* Weber’e göre Protestanlık iş ahlakı, birikim ve girişimciliğe yol verdiğinden bireyciliği kuvvetlendiriyor. Yine Weber’e göre, Protestanlığın 16. Yüzyılda kurulmuş olan 2 ci mezhebi **Kalvinizm** kapitalizmin gelişmesinde başta gelen bir faktördür. 20 ci yüzyıla girerken Weber, kapitalizm doğuşu ile ilgili bir fikir öne sürmüştür. *Buna göre; Kapitalizm, Protestan ahlakını doğurduğu bir durumdur. Protestanlık ve reformizmelit dinsel kesimle halk arasındaki ayrımı ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Weber’e göre, Protestanlığı taşıyan Kalvenizm mezhebidir.* Bu mezhebe göre her birey kendisinin kaderinde olan yolda yürürken üzerine düşen görevi en iyi biçimde yapmalıdır. Bu da işbölümü ve örgütlenmeyi gerekli kılmaktadır. Ancak tarihin ilerleyen dönemlerinde bu tablo değişerek insanlar bu dünyadan zevk almaya yöneldiler. Çünkü biriken sermayenin ve kaliteli malın yarattığı **zenginlik** insanları dünyevi olana bağımlı hale getirdi. Böylece **Kalvinist otorite güç yitirdi**. Hatta bu dönemde cinsel ilişkiye bile sadece soyun devamı için izin verilmiş, üretimde verimin düşmesine yol açabilecek her türlü eyleme sınırlama getirilmiştir. Buradan çağdaş kapitalizmin tarihin bir zorlaması ile değil, insan davranışlarının bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

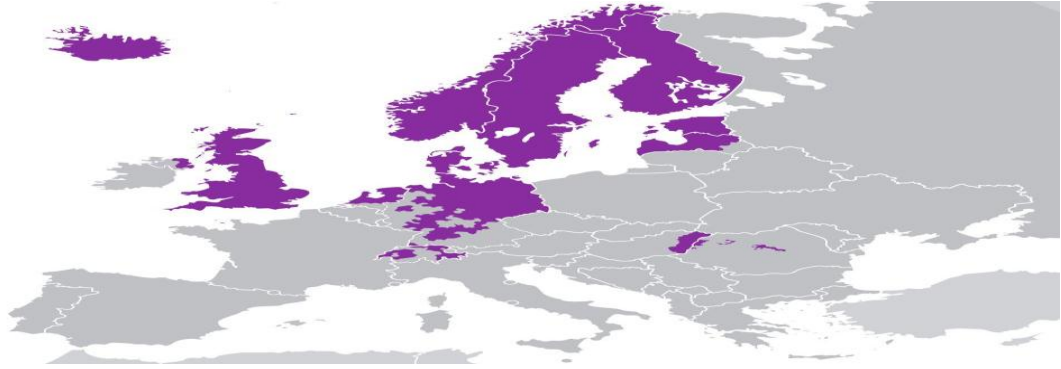
Weber kapitalizmin kökenini politik ve kültürel dünyada ortaya çıkan girişimcilik ruhunun ortaya çıkmasına bağlar. Weber’e göre kapitalizmin açıklaması ile ilgili diğer bilgiler aşağıdaki gibidir (Beaud, 2000:1-3):

Weber’e göre **Avrupa kapitalizmi** çalışkanlık ve akılcılık üzerine kuruludur. Avrupa’nın üretkenliğe dönük bir ticari hayatı geliştirmesi ve diğer toplumların bunu başaramaması işte tamda buna bağlıdır. Weber Marksist öğretiyeye de karşı olarak bunun nedeninin ekonomik değil **dinsel** olduğunu savunmaktadır. Ona göre kapitalizm zihniyeti **ahlaki ve dinsel inançla** doluydu. Özellikle **yazgıya inanç** çok güçlü idi. Yeni doğan kapitalizmin önemli sayıdaki öncüleri değişik Protestan mezheplere mensuptu. Bunlar kazançlarını kutlamalarla, iyi yaşam için yaptığı harcamalarla bilinen Latin bankerlerin aksine; inançlarına uygun katı aile ve özel yaşamları olan kimselerdi. Weber’e göre **kapitalizm** insanlık tarihinin **en karmaşık ve en gelişmiş ekonomik sistemidir**. Son olarak, kapitalizmin, modernleşme sürecinin en önemli ayağı olduğunu söyleyebiliriz. Kapitalizm ile gelen ekonomik gelişme, Avrupa’da geleneksel toplumdan **modern topluma** geçmede hayati bir rol oynamıştır. Ancak kapitalizmin **sekülerleşmeye neden olması**, kapitalizm ile dinin sıfır toplamı, birbirlerini dışlayan bir ilişkinin parçası olmalarından kaynaklanmamaktadır. **Serbest piyasanın olduğu yerde din**, toplumsal alandan bireysel alana çekilmektedir. Aksine inançlı kapitalistler **dini ritüellerini eski sıklıklar yerine getirebilirler. Kapitalizmin sağladığı yüksek refah onların yaşam standartlarını değiştirirken, dini alışkanlıklarını değiştirmek zorunda kalmaz.**

AB ülkelerinde Hristiyanlığın Protestan mezhebine bağlı olanlar genelde kuzey ve kuzeybatı Avrupa ülkeleridir. Amerika’da toplam Hristiyan nüfusun % 60’ı Protestan halktır.

Avrupa’da Protestan ülkeler haritası

6.2.3. Sekülerleşmenin hızlandırıcısı olarak kentleşme

Sekülerleşme sürecinin bir diğer önemli ayağı ise **kentleşme** olgusudur. Buna göre kentleşmenin, **sekülerleşme üzerindeki hızlandırıcı etkisi** aşağıdaki gibidir (Ertit, 2014:169-191);

Kentleşme süreciyle birlikte farklı geçmişlere sahip olan bireyler, kırsal çevredeki homojen yapının bir parçası olmaktan ayrılarak, çalışmak için geldikleri kentlerde oldukça heterojen bir toplumsal yapının parçası haline gelmişlerdir. Kentlerdeki dini inançlar, etnik aidiyetler, gelenek ve görenekler kırsal yaşama göre **daha az önem taşırlar**. Kentlerde **dini inançlardan bağımsız** olarak **önemli olan** bireylerin yüklendikleri fonksiyonları, diğer ifade ile **mesleklerini** yerine getirip getirmedikleridir. Kentleşme ile birlikte, **geleneksel ahlaki yaptırımların** yerini farklı dini kültürlerden gelenleri bir arada tutacak olan **hukuk yasaları** alır. Buna ilave olarak, kentteki yeni iş alanları ve şehrin beraberinde getirdiği sosyalleşme imkânları **dini faaliyetlerin ve din için ayrılan zamanın da azalmasına** neden olur. **Modernleşme süreci** ile birlikte, toplumlar, **gündelik sorunlarına** din haricinde çözüm bulabileceklerini gördüler. Özellikle Orta Çağ boyunca Avrupa’da bilim, sanat, felsefe, sağlık ve eğitimde **baskın bir güç ve ifade aracı olan din**, modernleşme ile birlikte diğer ifade ile kırdan kente göç ile birlikte; feodal kültüre sahip dışa kapalı küçük toplulukların farklı yaşamları içine alan toplumlara dönüşmesi, bireyciliğin yükselmesi, daha demokratik ve eşitlikçi bir yapının yaygınlaşması, toplumsal kurumların rasyonelleşmesi ile **toplumsal alanda güç kaybetmiştir**. Bu dönüşüm, diğer ifade ile din için sorunlu alanlar yaratması, **dini kurumların, dini düşünüş şeklinin ve dini pratiklerin** toplum üzerindeki gücünü azaltarak, dini tüketim toplumunda bir başka tüketilecek eşyaya indirgemıştır.

Ancak, **kentleşmenin sekülerleşmeye neden olması**, kentlilerin sahip oldukları inançlarını sorgulamaları nedeniyle gerçekleşmemektedir. Aksine inanç sahibi olmak ve kentli olmak birbirini dışlayan konular değildir. Hatta kentin sunduğu olanaklar kırsalda gizlemek zorunda oldukları inançlarını gizlemek için olanaklar dahi sunmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, daha önce **homojen bir çevrede** yaşamakta olan insan, **kentlerde** kendi inancını hiç tanımayan, o inanca kayıtsız insanlarla karşılaştıkça kendi inançlarına olan bağlılığında bir **güvensizlik hissi** oluşmaya başlamaktadır. Durkheim’in **anomie** dediği bu oluşum, sanayileşme sonucu oluşan kentlerin tipik özelliği olarak ortaya çıkmıştır. Bu ortam **paylaşılan normların zayıflaması** anlamına gelmektedir. Yapılan araştırmalar, **Durkheim’in** bu çalışmalarının sonuçlarını doğrulamaktadır. Bu gelişmelere göre dünyada **dini inançların gerilemekte** olduğunu ve bununla birlikte **tanrı inancının bulunmadığı türde bir sekülerlik anlayışının** yükselmekte olduğunu göstermektedir (Aktay vd., 2014:24-26, www.sosyolojisi.com, 1-3).

SONUÇ

Sekülerleşme ve *piyasa ilişkisini* incelediğimizde, Ortaçağa son veren *Rönesans, Reform, Fransız İhtilali* gibi önemli tarihsel dönemelerin ardından yaşanan *Aydınlanma Dönemi* ile birlikte ve bu dönemin etkisiyle toplum yapısında *dini inanç ve dinimsi yapılarda değişim* başlamıştır. Bu Katolik Kilisesinin baskısından bıkan toplumların Kilise'ye karşılık olarak ortaya koyduğu *Protestanlık mezhebi* ile birlikte, *ekonomik ve ticari hayat* da yeniden şekillenmiştir. Günümüzde dünyanın en gelişmiş ekonomisi olan *ABD ve İngiltere, Almanya ve Kuzey Avrupa (İskandinav) ülkelerinin* Protestan mezhep nüfusun ağırlıklı olduğunu görmekteyiz. Aslında *din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olduğu* ve devlet üzerinde din etkisinin kaldırıldığı *laiklik, Fransa'da* doğmuştur. Dünya'da *Fransa, Türkiye ve İrlanda* olmak üzere üç ülkenin Anayasa'sında *laiklik ibaresi bulunmaktadır. ABD Anayasası'nda* ise konu tartışmalıdır. *İngiltere ve Almanya* ise seküler ülkelere verilecek örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı İslam ülkeleri, hariç olmak üzere dünyanın büyük bir kısmında ülkeler seküler yapıdadır. Sekülarite ve laiklik kavram olarak ülkemizde birbirinin yerine kullanılmakla birlikte bu yanlıştır. Laiklik altında sekülarlık farklı bir uygulamadır. Seküler ülkelerde devletin dinle ilgili kontrolü ve dini yapılara fon sağlaması söz konusu değildir. *Laiklik* dinin devlet üzerinde etkisi olmaması, *sekülarlık* ise, din toplumun hayatında olmaması olarak ifade edilmektedir. Ancak, sekülerlik tamamen *dinsizlik* demek değildir. *Seküler ve laik devletlerde* hiçbir dine mensup olmayanlar olduğu gibi, dine mensup kişilerde vardır. *Laik yapı* daha ziyade ülkedeki rejimin *dini cemaat ve yapılar tarafından tehdit olarak* görüldüğü, henüz *tam demokratikleşmenin sağlanmadığı* ülkelerde uygulandığına dair görüşler vardır. *Sekülerliğin hızlandırıcı unsurları* olarak; *bilimsel gelişmeler, kapitalizm ve kentleşme* belirlenmektedir. *Sekülerlik ve piyasa ilişkileri, Max Weber'in* yapıtı olan *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* isimli eserinde açıklamaktadır. Buna göre *Kapitalizm, Protestanlığın* bir ürünüdür. Ancak zaman içinde *Max Weber'in ortaya koyduğu kapitalist ahlak ve kuramlar, aşırı kazanç ve üretim hırsı* ile bu günkü çağdaş kapitalizmin ulaştığı *vahşi kapitalizm* boyutuna ulaşmıştır.

Yukarıda açıklanan nedenlerle *sekülerleşme sürecinin içine, yapısal farklılaşma* adı altında; *Dini kurumların güç kaybetmesi, Geleneksel din kurallarının, ritüellerinin ve sembollerinin* ortaya çıkan yeni yapı ile *toplumsal düzeyde geri planda kalması, yapıların kutsallık derecelerinin sorgulanmaya başlaması, gelenekçi yapının çözülmesi, bilimin metafizikten ayrılması, öbür dünya nimetleri yerine bu dünya imkânlarına olan eğilimin artması* dâhil edilebilir. Ancak, *sekülerleşme* adı altında ifade edilen bu değişimler *dinsizleşmek* ya da *inançsızlaşma* anlamına gelmemektedir. Aksine *sekülerleşme* süreci ile *din inancındaki artış ya da azalıştan* söz edilmemektedir. Toplumdaki *inançlı insan sayısındaki artış ve azalış* sekülerleşme kavramının içinde olduğu tartışmalarda *doğrudan yer almamaktadır*. Bir birey oldukça *seküler bir hayat yaşarken* diğer ifade ile *günlük yaşam pratiklerine din hiç nüfuz etmese bile dine ve yaratıcıya inanmaya devam edebilir*.

Sonuç olarak, günümüzde *modern kapitalizmin Sekülerleşme kavramı için* önemli olan *dine inanan ya da inanmayan kişi sayısındaki değişimler* değil, *dinin günlük toplumsal yaşayışına etki etme gücüdür*.

REFERENCES

- Alptekin M. Yavuz (2015), "Kapitalizmin Ortaya Çıkışı ve Jeo_kültürel Yaklaşım", KTÜ, SBE Sos. Bil. Dergisi, (10), 231-241, www.dergipark.gov.tr, (20.03.2019).
- Ateş Toktamış (1994), *Laiklik Dünyada ve Türkiye'de*, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Aktay Yasin vd. (2014), *Din ve Toplum*, Editör: Yasin Aktay, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2991, Eskişehir.
- Asad Talal (2007), *Sekülerliğin Biçimleri Hristiyanlık, İslamiyet, Modernlik*, çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul.
- Beaud Michel (2003), *Kapitalizmin Tarihi 1500-2010*, Yordam Kitap, Ankara.

- Armstrong, Karen, (2017), **Tanrı'nın Tarihi, İslam, Hristiyanlık ve Yahudiliğin 4000 Yıllık Tarihi**, Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Chapra M. Umer (2002), **İslam ve İktisadi Kalkınma**, Adem Esen (çev.), Cantaş Yayınları, İstanbul.
- Çaha Ömer (2016), **Siyasi Düşüncelere Giriş**, Editörler: Necdet Subaşı vd., MATSİS Matbaa, İstanbul.
- Demir, Ömer (2013), **Din Ekonomisi, İnanç, Zenginlik ve Mutluluk**, Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Erbaş vd. (2015), **Yaşayan Dünya Dinleri**, Editör: Ali Erbaş, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2053, Eskişehir
- Ertit Volkan, (2014), **Küreselleşme, Dinden Uzaklaşmanın Hikâyesi**, Liberte Yayınları 185, Ankara
- Fülbert Georg (2008), **Kapitalizmin Kısa Tarihi** (çev. Sadık Usta), Yordam Kitap, İstanbul.
- Göle Nilüfer (2012), **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, Çev. Erkal Ünal, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gökberk Macit (1985), **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hocaoglu Durmuş (2014), **Laisizm'den Milli Sekülerizm'e**, Kocav Yayınları, İstanbul.
- Kaymakçı Özgün Burak, (2012), "Seküler Bir Alan Olarak İktisat Din İlişkisi", **İnsan ve Toplum, human&Society, Dergi**, Cilt 2, Sayı 3, www.ilem.org.tr (30.03.2019).
- Kerimoğlu Nogay (2016), **Felsefenin Kısa Tarihi**, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Locke John ve David Hume (t.y.), **Din Felsefesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, (çev. Habib Şener), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Ölmezogulları Nalan (2016), **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Sungur Zerrin vd. (2014), **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Anadolu Üniv. Yayınları no:2665, Eskişehir.
- Spencer Lloyd ve Andrzej Krauze (2014), **Aydınlanma, Aklını Özgürce Kullanmak İçin Çizgibilim**, (çev. Erhan Kibaroglu), NTV yayınları, İstanbul.
- Üzümcüoğlu Ahmet (2019), **Descartes Düşünüyorum O halde Varım**, 3. Baskı, Parola Yayınları:454, Düşünürler:1, İstanbul.
- Üzümcüoğlu Ahmet (2019), **Karl Marx**, 3. Baskı, Parola Yayınları:460, Düşünürler:07, İstanbul.
- Weber Max (2013), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, (çev. Gökhan Rızaoglu) Oda Yayınları, İstanbul.
- Weber Max (2014), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu "Tam Metin"**, (çev. Metin Ökten) Tutku Yayınevi, Ankara.
- Weber Max (2016), **"Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu"**, (çev. Göksu Birol), Dorlion yayınları, Ankara.
- Weber Max (2017), **"Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu"**, (Gamze Alpaslan), Maviçatı Yayınları, İstanbul

WEB REFERENCES

- Alptekin M.Yavuz ((2015), "Kapitalizmin Ortaya Çıkışı ve Jeo-Kültürel Yaklaşım", **KTÜ SBE Sos. Bil Dergisi**, 2015, (10)231-241.www.dergipark.gov.tr (23.Mart.2019).
- Bayer Ali, "Sekülerleşme Din İlişkisi: Kuramsal Bir Yaklaşım", (2010), **KSÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 16 (2010), www.dergipark.gov.tr/ 211786, (05.03.2019).
- Ertit Volkan, (2014), "Birbirinin Yerine Kullanılan iki farklı Kavram Sekülerleşme ve Laiklik", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt/ Volume: 9, Sayı:1 Yıl: 2014. www.dergipark.gov.tr (05.03.2019).

- Muşta, Muammer C., (t.y), “Sekülerleşme Laiklik Demokrasi ve Eğitim”, www.dergiler.ankara.edu.tr, (06.03.2019)
- Okçuoğlu Şivan, (2017), “Dünyada Dinsizlik Yükseliyor”, Çev., 16.05.2016, www.odatv.com (24.12.2017).
- Şenay Bülent (2002), “Avrupa Birliği’nin Dini Kimliği ve Avrupa’da Dinler: Hristiyanlık, Yahudilik,
- Hinduizm, Budizm ve İslam” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt II., Sayı I.,2002, ss.121-166, Bursa., www.Dergipark.gov.tr (25.03.2019).
- “Avrupa Birliği Ülkelerinde Nüfusun Dini Yapısı” www.ozgunsosyaldusunce.com, s: 1-2, (05.03.2019).
- “Amerika’da Dini İnançlar” www.akwa.us, (06.03.2019).
- Emile Durkheim (1858-1917) “Toplumsal Yapıştırıcı Olarak Din”, www.sosyolojisi.com, (05.03.2019).
- Laiklik ve Sekülerizm”, www.uludagsozluk.com, (20.03.2019).
- Max Weber ve Kapitalizm, Kapitalizmin Ortaya Çıkışı ve Çağdaş Kapitalizm”,www.sosyologcu.tr. (21.03.2019).
- Pozitivizm”, (2013), www.edebiyatogretmeni.info/pozitivizm.htm (05.03.2019).
- Dünyanın En Ateist Ülkeleri Hangileridir”, 2. Ağustos.2017, www.gaiadergi.com, (30.03.2019).
- Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu”, 12.04.2016, www.tr.instela.com , (30.03.2019).

NEWSPAPERS

- “Dünya’da Resmi Dini İslam Olan Ülke Sayısı Kaç Tane?”, **Yeni Akit**, 05.Ekim.2017
- “Dinçer Fehmi, “Aydınlanma Felsefesi”, **Milliyet.com.tr** (10.01.2018).